

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ЗАОЧНА ФОРМА НАВЧАННЯ**

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ **Лихова С.Я.**

«__» _____ **2021 р.**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правоохоронна діяльність»**

Тема: «Суд присяжних у кримінальному провадженні України»

Виконавець: студент 2 курсу, групи ПО-201Мз Чайка Станіслав Петрович

Керівник: к.м.н., доцент, професор кафедри кримінального права і процесу
Ергард Наталія Миколаївна

Київ–2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права і процесу

Освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ **Лихова С.Я.**

«____» _____ **2021 р.**

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Чайки Станіслава Петровича

1. Тема роботи «Суд присяжних у кримінальному провадженні України», затверджена наказом ректора від 27 вересня 2021 р. № 2025/ст.
2. Термін виконання та захисту роботи: з 27 вересня 2021 р. по 05 грудня 2021 р.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти, нормативно-правові акти міжнародного характеру, узагальнення судової практики.
4. Зміст пояснювальної записки: Аналітичний огляд літературних джерел з тематики диплому. Дослідження судової системи України та запровадження суду присяжних як конституційної інституції в системі судів.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 27.09.2021	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 01.10.2021	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 18.10.2021	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 25.10.2021	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 01.11.2021	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 08.11.2021	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 15.11.2021	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензії	до 22.11.2021	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 29.11.2021	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 01.10.2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

к.м.н., доцент, професор кафедри

кримінального права і процесу

_____ Ергард Наталія Миколаївна

(підпис)

Завдання прийняла до виконання _____ Чайка Станіслав Петрович

(підпис)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Суд присяжних у кримінальному провадженні України» 94 сторінки, 85 використаних джерел.

СУД, ПРИСЯЖНІ, КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ, ВНУТРІШНЄ ПЕРЕКОНАННЯ У СВІДОМОСТІ ПРИСЯЖНОГО, СУДОВИЙ ПРОЦЕС.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають, розвиваються й припиняються у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження судом присяжних. Предмет дослідження – суд присяжних у кримінальному провадженні України.

Метою дослідження є дослідження теоретичних та практичних аспектів здійснення судового розгляду судом присяжних у кримінальному провадженні України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система методів і прийомів наукового пізнання. У дослідженні було використано систему принципів та прийомів, заснованих на філософських, загальнонаукових і спеціальних методах характерних для правового дослідження: логічні методи, діалектичний, системний, системно-структурний, функціональний та інші методи.

Відповідно до ст. 124 та 127 Конституції України народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Можливість участі присяжних у здійсненні кримінального провадження та відправленні правосуддя стала можлива після прийняття Кримінального процесуального кодексу 2012 року. Було закріплено порядок провадження в суді присяжних, особливості формування та діяльності суду присяжних, механізм відбору присяжних та їх усунення від участі в судовому розгляді, гарантії їх незалежності та неупередженості при ухваленні рішень.

Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати у навчальному процесі, підготовці проектів нормативно-правових актів, правозастосовній практиці.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ	9
1.1. Світові моделі діяльності суду присяжних у кримінальному провадженні.....	9
1.2. Історія становлення суду присяжних в Україні.....	30
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПРИСЯЖНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ	37
2.1. Формування списку присяжних та процесуальний порядок їх відбору...	37
2.2. Права та обов'язки присяжних у кримінальному провадженні, їх процесуальний статус	47
2.3. Гарантії та відповідальність присяжного у кримінальному провадженні.....	55
РОЗДІЛ 3. ПОРЯДОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ	61
3.1. Процесуальний порядок розгляду кримінального провадження судом присяжних.....	61
3.2. Прийняття рішення за результатами розгляду провадження судом присяжних.....	74
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86

ВСТУП

Відповідно до ст. 124 та 127 Конституції України народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. Можливість участі присяжних у здійсненні кримінального провадження та відправленні правосуддя стала можлива після прийняття Кримінального процесуального кодексу 2012 року. Було закріплено порядок провадження в суді присяжних, особливості формування та діяльності суду присяжних, механізм відбору присяжних та їх усунення від участі в судовому розгляді, гарантії їх незалежності та неупередженості при ухваленні рішень.

Здійснення кримінального провадження у суді першої інстанції судом присяжних має низку певних особливостей. Дані особливості знаходять свій прояв з моменту ініціювання розгляду справи судом присяжних на стадії підготовчого судового провадження, закінчуючи особливостями прийняття рішення судом присяжних, особливостями формування внутрішнього переконання у свідомості присяжного, використанні совісті присяжного під час ухвалення вироку.

При цьому не дивлячись на досить значний час, що минув з моменту втілення відповідних положень Конституції України у кримінальне провадження, даний порядок все ще не став поширеним та не користується значною довірою населення. За даними Державної судової адміністрації України за 2017 рік місцевими судами було розглянуто 111288 кримінальних провадження, з яких судом присяжних розглянуто 57, або 0,05%. При цьому не додає довіри населенню до дієвості суду присяжних й загальний порядок оскарження рішення такого суду в апеляційній інстанції, що є виключним випадком у багатьох країнах де діє суд присяжних. Вказане свідчить про актуальність проведення дослідження суду присяжних у кримінальному провадженні України.

Проблемам здійснення кримінального провадження присяжними у суді першої інстанції приділено достатньо уваги в науковій літературі. Дослідженню

вказаній проблемі було присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених як: Ю.П. Алєнін, Т.В. Апарова, В.Д. Бринцев, І.Р. Волоско, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевий, П.С. Елькінд, В.С. Зеленецький, В.С. Канцір, О. В. Капліна, В.А. Лахарева, Л.М. Лобойко, П.Л. Михайлов, М.М. Михєєнко, П.О. Недбайло, В.Т. Нор, С.А. Пашин, П.Ф. Пашкевич, І.Л. Петрухін, І.М. Погрібний, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, І.О. Русанова, В.М. Тєртишник, А.А. Солодков, М.С. Строгович, І.Я. Фойницький, В.М. Щєрба та інші.

Метою даної роботи є дослідження теоретичних та практичних аспектів здійснення судового розгляду судом присяжних у кримінальному провадженні України.

Мета роботи передбачає реалізацію таких **завдань**:

- охарактеризувати світові моделі діяльності суду присяжних у кримінальному провадженні;
- проаналізувати історію становлення суду присяжних в Україні;
- дослідити процедуру формування списку присяжних та процесуальний порядок їх відбору;
- охарактеризувати права та обов'язки присяжних у кримінальному провадженні, їх процесуальний статус;
- визначити гарантії та відповідальність присяжного у кримінальному провадженні;
- з'ясувати процесуальний порядок розгляду кримінального провадження судом присяжних;
- охарактеризувати процес прийняття рішення за результатами розгляду провадження судом присяжних.

Нормативну базу дослідження складають: Конституція України, кримінальне процесуальне та кримінальне законодавство України та зарубіжних країн, міжнародні угоди, в тому числі Конвенція з захисту прав людини та основоположних свобод.

Емпіричну базу дослідження складають: рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, постанови Пленуму та інформаційні листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Об'єкт дослідження – є суспільні відносини, що виникають, розвиваються й припиняються у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження судом присяжних.

Предмет дослідження – суд присяжних у кримінальному провадженні України.

Методологічною основою дослідження є система методів і прийомів наукового пізнання. У дослідженні було використано систему принципів та прийомів, заснованих на філософських, загальнонаукових і спеціальних методах характерних для правового дослідження: логічні методи, діалектичний, системний, системно-структурний, функціональний та інші методи.

Завдання, поставлені у роботі, відображені у структурі магістерської роботи, яка складається із вступу, трьох розділів, що включають у себе сім підрозділів, висновки та список використаних джерел.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

1.1. Світові моделі діяльності суду присяжних у кримінальному провадженні

Загалом аналіз законодавства іноземних країн та наукових джерел із питань організації та діяльності суду присяжних дозволяє констатувати наявність сталого в науці підходу до виділення двох моделей суду присяжних:

- 1) англо-американська (класична);
- 2) континентальна (європейська) [64].

Кожній з яких характерні специфічні ознаки, за якими можливо їх чітко розмежовувати.

Англо-американська (класична) модель суду присяжних передбачена законодавством більше тридцяти країн світу, зокрема, Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Канади, Іспанії, Бельгії, Мальти, Російської Федерації, Грузії та ін. Ця модель суду присяжних набула розповсюдження в Англії та в США, склалася протягом століть, стала зразком для подальшого розвитку та модифікації даного процесуального інституту в інших регіонах світу [1, с. 73-74]. Як слушно зазначає С.О. Іваницький, в основі англо-американської моделі суду присяжних лежить вкорінена віками взаємна довіра народу і влади у питаннях, які стосуються неухильного додержання принципів кримінального провадження, взаємної поваги прав та суверенітету влади і громадянина у соціальних відносинах і правових питаннях, розуміння того, що рішення влади та воля народу завжди корелюють між собою і ця кореляція є основою суспільного договору, який визначає розподіл повноважень між професійними судьями (представниками влади) та присяжними – (представниками народу) у кримінальному провадженні. Зважаючи на сказане, слід погодитися із тим, що взаємна довіра між людиною та державою є основою угоди між державою та

суспільством з приводу існування суду присяжних, при тому, що така угода втрачає сенс, коли ця довіра зникає [20, с. 200].

Втім в рамках даної роботи ми проаналізуємо англо-американську модель суду присяжних на прикладі правової системи США, Великої Британії та Канади.

Англія та Уельс. Присяжні розглядаються як основна частина англійської правової системи, однак конституційна позиція інституту журі в Англії та Уельсі є вразливою через неписану конституцію. Діяльність присяжних регулюється Законом про журі 1974 (Juries Act 1974) року з доповненнями та змінами. У Англії та Уельсі участь присяжних у розгляді кримінальних справ передбачена в Суді Корони, у відділенні королівської лави, і журі коронера. Також, участь присяжних можлива у складі судів графств [83].

Як визначає І.Р. Волоско, суд корони в Англії та Уельсі є вищим судом у кримінальних справах. Він розглядає у першій інстанції справи про найбільш тяжкі кримінальні злочини, за які передбачено переслідування за обвинувальним актом, і апеляції на рішення магістратських судів. Суд корони діє більш ніж в 90 місцях на території Англії та Уельсу. Магістратські суди є судами сумарної юрисдикції. Вони розглядають до 95% всіх кримінальних справ про незначні кримінальні злочини, такі як крадіжки, порушення громадського порядку, автомобільні злочини, за які може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком до 6 місяців або штраф у розмірі 5000 фунтів стерлінгів.

У Суді корони і у відділенні королівської лави Високого суду правосуддя журі формуються у складі 12 присяжних. Але за згодою сторін допускається розгляд справ за участю журі в меншому складі, але при розгляді кримінальної справи повинні брати участь не менше 9 присяжних. Причому при розгляді кримінальної справи, у разі смерті присяжного або вибуття присяжних з іншої причини, суддя вправі розпустити журі, яке працює не в повному складі.

За формування складу суду присяжних в Англії та Уельсі відповідальний лорд-канцлер. Відбір присяжних проводиться на підставі виборчих реєстрів, в які включаються виборці для участі у виборах до парламенту і в місцеві органи влади. Чиновники виборчих органів зобов'язані надавати копії електоральних реєстрів лорду-канцлеру для підготовки списків кандидатів у присяжні. Формування лави присяжних проводиться за жеребом з усього списку кандидатів у присяжні або з частини цих кандидатів. Як правило, склад журі формується у відкритому засіданні суду з групи кандидатів в складі 25-30 осіб. При формуванні складу журі сторони вправі заявляти необмежену кількість індивідуальних мотивованих відводів, якщо суд визнає їх переконливими [8, с. 39-40].

У 2000 році Королівським судом було створено Центральне бюро виклику. Бюро працює на національному рівні та випадковим чином вибирає імена з виборчого реєстру на комп'ютері, беручи до уваги кількість майбутніх присяжних, необхідних для кожного округу. Люди, обрані шляхом випадкового відбору, потім отримують виклики для відвідування суду у визначений час. Судовий чиновник не менше ніж за 14 днів до дня явки надсилає (або вручає особисто) можливим кандидатам у присяжні повістку, докладаючи до них спеціальну форму, що містить перелік питань, відповіді на які допоможуть визначити, хто з викликаних осіб не може бути притягнутий до цього обов'язку. Після обробки анкет складається список потенційних журі. Необхідна кількість присяжних (дванадцять) обирається із складу журі шляхом голосування, що проводиться на відкритому засіданні суду. Після голосування та затвердження журі присягаються і суд може розпочатися [85].

Присяжні вирішують питання факту. У кримінальному процесі вони не можуть задавати питання свідкам і підсудному. Присяжні можуть винести вердикт про винуватість, невинуватість обвинуваченого або про зміну обвинувачення, якщо це можливо на підставі фактів, досліджених у суді. За законодавством Англії однією із принципових умов проведення судового

розгляду судом присяжних є те, що до винесення вердикту присяжні не повинні отримувати відомості про минуле підсудного, його моральні переконання і колишні судимості. Вони мають право дізнатися про це лише у таких випадках:

- 1) коли минуле підсудного має значення для кваліфікації злочину;
- 2) коли розглядається справа про злочини, які стосуються участі підсудного у діяльності органів влади, армії, поліції і т. д.;
- 3) при необхідності спростувати докази захисту про моральну поведінку підсудного;
- 4) коли докази вчинення аналогічного злочину підтверджують пред'явлене обвинувачення, вчинене аналогічним способом [2, с. 62].

Якщо журі складається з 10 осіб, то вердикт може бути винесений 9 консолідованими голосами присяжних. Якщо до складу повного журі входило 8 осіб, то вердикт може бути винесений 7 голосами присяжних. Суд корони не приймає вердикт, винесений більшістю голосів, поки старшина присяжних у відкритому засіданні суду не оголосить кількість голосів, поданих за винесення вердикту і проти нього. Вердикт більшості не приймається також, якщо він був винесений поза межами розумного часу. Мажоритарний вердикт може бути винесений, якщо присяжні радилися принаймні не менше двох годин. Обвинувальні вироки Суду корони, винесені за участю присяжних, можуть бути оскаржені на підставі апеляцій, поданих до Апеляційного суду. Особи також можуть бути залучені до участі в функціонуванні коронерського журі, якщо старший коронер встановить, що смерть особи трапилась, в ході відбування нею покарання неприродним шляхом або причина її не зрозуміла, під час затримання особи або перебування її в поліції, або якщо настала в результаті нещасного випадку, отруєння або хвороби. Також необхідно відмітити, що дослідження може бути також проведено за участю журі, якщо коронер вважає, що для цього є достатні підстави [81].

Щодо кваліфікації особи присяжного, то, як зазначають автори Інформаційної довідки «Інститут присяжних: міжнародний досвід», в окрему

групу виділяються особи, які декваліфікуються в якості присяжних за ознакою наявних судимостей. Присяжними відповідно до Закону не можуть бути особи, засуджені на термін понад 3-х місяці позбавлення волі. При цьому засуджені до покарання від 3-х місяців до 5 років позбавлення волі не можуть бути присяжними протягом 10 років, а при термінах позбавлення волі від 5 років і вище – ніколи не можуть залучатися до виконання обов'язків присяжного. Також в списки присяжних від самого початку не вносяться всі особи, що виконують обов'язки, пов'язані з правосуддям: судді, у тому числі і колишні судді, судові секретарі та інші судові чиновники, адвокати та їхні секретарі; також поліцейські, практикуючі медичні працівники, священики та монахи. Не можуть бути присяжними особи, які страждають на душевні хвороби та різні психічні розлади. Військовослужбовці викликаються тільки з дозволу їх командирів. Члени двох палат парламенту та службовці парламенту звільняються від обов'язку присяжних, однак, можуть відвідувати суд за бажанням [22].

США. Згідно частині 2 ст. 3 Конституції повноваження суду присяжних передбачені щодо усіх злочинів, за виключенням тих, які стосуються процедури імпічменту. Такий розгляд має відбуватися в тому штаті, де злочин вчинений; якщо він вчинений поза кордоном будь-якого штату, розгляд відбувається в тому місці чи місцях, які Конгрес може вказати у законі. Також повноваження суду присяжних у США визначаються п'ятою та шостою поправками до Конституції США. Відповідно до п'ятої поправки саме присяжні приймають рішення відносно притягнення до кримінальної відповідальності осіб, обвинувачених у тяжких злочинах та злочинах, покарання за які передбачає смертну кару. Шоста ж поправка надає суду присяжних право розглядати будь-яке кримінальне діяння за бажанням обвинуваченого [30].

Верховний суд США декларує таку преференцію як «основоположний в американській системі правосуддя» та найважливіший елемент шостої та сьомої поправок до основного закону, які стосуються права на суд присяжних

відповідно у кримінальних та цивільних справах. Даний суд сформований з громадян, обраних сторонами у справі, є невід'ємною частиною судової системи, під час судового розгляду присяжні встановлюють факти по справі та визначають, чи свідчать вони на користь певної сторони [63, с. 75].

Умовою застосування цієї процесуальної форми є те, що обвинувачений не визнає себе винуватим у вчиненні злочину. Якщо ж особа визнає свою вину в силу «угоди з правосуддям» або через інші обставини – суддя призначає їй покарання на основі матеріалів кримінального провадження і відповідно до змісту «угоди з правосуддям». Крім того, право на суд присяжних розглядається як гарантія фундаментального права кожного на справедливий суд, а тому і в більшості країн право на суд присяжних передбачає вибір обвинуваченого тієї процесуальної форми судочинства, у якій, на його думку, більш доцільно розглядати кримінальну справу – бути судимим судом присяжних чи судом у складі професійних суддів. Проте, як зазначає М. Ковальов, існує пріоритет політичного права народу на участь в управлінні державою через суд присяжних над громадянським правом, зокрема, в Іспанії не можна відмовитися від суду присяжних: якщо людина вчинила злочин, що підпадає під юрисдикцію суду присяжних, вона не має права на вибір [68, с. 34].

Суди присяжних у США розрізняють за трьома видами судів присяжних: велике журі (у кримінальних справах), мале журі (у кримінальних справах) та суди присяжних у цивільних справах.

Велике журі вирішує, чи достатньо доказів (чи існує «достатня підстава»), що особа скоїла злочин, щоб посадити її на лаву підсудних. Якщо велике журі вирішує, що доказів достатньо, особі буде пред'явлено звинувачення. Велике журі має у своєму складі 16-23 члени, і його судочинство не є відкритим для громадськості [80].

Мале журі, також відоме як суд присяжних, що розглядають справу по суті, є типовим видом суду присяжних, що застосовується у кримінальних справах у США. Мале журі відповідальне за вирішення питання про винуватість або

невинуватість обвинуваченого у порушенні закону в конкретних справах. Журі складається з 6-12 членів і їхні наради є таємними. Рішення малого журі, ще відоме як вердикт, визначає, чи є особа винною, чи ні.

Суди присяжних у цивільних справах. В усіх позовних провадженнях, заснованих на загальному праві, де оспорювана сума позову перевищує 20 доларів, зберігається право на суд присяжних; жоден факт, розглянутий присяжними, не може бути переглянутий будь-яким судом США інакше, ніж відповідно до норм загального права [22].

Кількісний склад суду присяжних за законодавством США є універсально визначеним. Так, в одному з рішень Верховного суду США з цього приводу спеціально зазначено, що склад журі з дванадцяти осіб – це не догма, оскільки традиційний кількісний склад присяжних склався як наслідок «історичної випадковості» [30]. Так, у штатах Вісконсін, Теннессі і Вермонт справи як про тяжкі, так і про незначні злочини розглядаються колегією з дванадцяти присяжних засідателів [27, 68-70]. Але в деяких штатах у складі колегії може бути шість або вісім осіб, наприклад, у судах штату Вайомінг колегію зазвичай утворюють шість присяжних засідателів.

Існує думка, що кількісний показник принципового значення не має для винесення справедливого вердикту, проте, як показують результати деяких соціально-психологічних досліджень, невелика група є більш «ефективною» у винесенні як обвинувальних, так і виправдувальних вердиктів, наприклад, аналіз статистики винесених судами штату Флорида вердиктів показав, що вони в цілому не відрізняються від вердиктів, винесених судами інших штатів (у складі 12 присяжних), хоча у цьому штаті в окремих випадках кількість присяжних зменшувалася до шести осіб. Втім, на переконання С.А. Коломенської, зменшення кількісного складу колегії від 12 до 6 присяжних збільшує ймовірність того, що склад журі «помилково» виправдає винуватого, більш ніж удвічі: від 6,15 % до 13,95%; ймовірність засудження невинуватого також збільшується майже наполовину: від 2,21 % до 3,25 %. Навпаки, колегія, що

складається з 12 присяжних засідателів, діє менш рішуче, витрачає більше часу на прийняття рішення, оскільки часто коливається навіть в очевидних випадках [27, с. 69].

Кваліфікаційні ознаки присяжних у правовій системі США наступні:

- бути громадянином США;
- бути не молодшим 18 років;
- перебувати в судовому окрузі не менше одного року;
- достатньо володіти англійською мовою, щоб заповнити кваліфікаційну форму присяжного;
- не мати дискваліфікованого психічного або фізичного стану;
- в даний час не підлягати покаранню до позбавлення волі на строк більше одного року;
- ніколи не бути засудженим за злочин (крім випадків, коли права громадян були відновлені на законних підставах) [22].

Канада. У правовій системі Канади передбачено розгляд кримінальних справ у першій інстанції за участю присяжних в судах провінцій і територій в Верховних судах та в Судах Королівської лави. Порядок розгляду кримінальних справ судами присяжних встановлюється федеральним законодавством, а саме Кримінальний кодексом Канади та Законом про журі [82]

Відповідно до ст. 11 (f) Канадської Хартії прав і свобод кожен обвинувачений у вчиненні злочину має право, за винятком випадків вчинення злочину, підсудного на основі військового права органам військової юстиції, бути підсудним суду присяжних у разі коли мінімальний термін покарання за правопорушення становить п'ять років позбавлення волі або тягне більш суворе покарання [80].

Члени журі присяжних обираються з числа звичайних громадян, які досягли 18-го віку. Потенційні присяжні обираються випадковим способом із списків виборців. Після випадкового обрання шерифом прізвищ – вони отримують повістку з'явитись до суду. Повістка надсилається за 30 днів, або у строк,

встановлений суддею, але не пізніше 8 днів до дати проведення суду. Протягом 20 днів особа має право подати до шерифа заперечення (у повістці є розроблений спеціальний розділ). Група потенційних присяжних заноситься у список присяжних. Імена присяжних голосно оголошуються у суді. Сторони обвинувачення та захисту можуть заперечити та заявити відвід присяжному.

Згідно із Законом про журі кожна людина, яка досягла 18-го віку, має право виконувати функції присяжного, проте особа може бути дискваліфікована, якщо не відповідає наступним критеріям:

- не є громадянином Канади;
- не є повнолітнім;
- є членом або посадовою особою парламенту Канади або королівської таємної ради Канади;
- є членом або посадовою особою законодавчої влади або виконавчої ради;
- є суддею, адвокатом, судовим чиновником, шерифом, офіцером;
- виправний працівник або особа, яка працює у пенітенціарній установі, в'язниці, виправній установі чи центрі опікунської молоді;
- підлягає психічній або фізичній неспроможності, несумісній з виконанням обов'язків присяжного;
- особа, яка протягом останніх п'яти років була засуджена на сплату штрафу у розмірі 2000 доларів США, або була позбавлена волі терміном до 1 року і не була виправдана;
- особа не володіє мовою, якою ведеться судове засідання;
- особа старше 65 років [84].

Як вказує І.Р. Волоско у своєму дослідженні, для розгляду кримінальних справ журі формуються у складі 12 присяжних. Присяжними згідно із законодавством провінцій і територій можуть бути громадяни Канади, які досягли 18-річного віку та постійно проживають в районі юрисдикції відповідного суду присяжних. У кожній провінції і території прийняті правила,

за якими від виконання обов'язків присяжних звільняються особи, які займають важливі державні посади, юристи, а також особи, що виконують публічні обов'язки, зокрема пожежні та ін. Як правило, не можуть бути присяжними особи, засуджені за вчинення злочинів до позбавлення волі на строк понад один рік і не поновлені в громадянських правах.

Вчена вказує, що кожна провінція і територія формує свій власний список кандидатів у присяжні, відібраних на підставі різних джерел інформації. У одних випадках це бази даних водіїв транспортних засобів, в інших випадках - виборчі списки, реєстри власників майна, осіб, які підлягають обов'язковому медичному страхуванню та ін. При нестачі кандидатів у присяжні при формуванні складу журі в низці випадків в якості майбутніх присяжних можуть бути запрошені будь-які громадяни [8, с. 51].

Окрім певних особливостей щодо кваліфікаційних вимоги, порядок формування та правової регламентації інституту присяжних у аналізованих країнах англо-американської правової системи, їм притаманні й спільні ознаки та характеристики.

Так, загалом для англо-американської моделі суду присяжних є характерним так зване універсальне право вибору присяжних (яке порівнюється з правом на участь у виборах і притаманно країнам загального права, зокрема, в Англії присяжним може бути особа віком від 18 до 70 років і включена до списків виборців парламенту чи місцевих органів влади) [2, с. 56].

Аналогічним чином, однією з ознак англо-американської моделі суду присяжних є розмежування компетенції між колегією присяжних і професійним суддею; ухвалення присяжними вердикту, який, як правило, є невмотивованим, а також можливість скасування вердикту, лише за наявності істотних порушень процесуального законодавства.

Вердиктом є самостійне рішення суду присяжних, яке прийнято без участі професійних суддів, та є вираженням їх згоди (або незгоди) з обвинувальним актом. Тобто присяжні повинні надати відповідь на питання щодо того, чи було

вчинено злочин; чи винуватий у його вчиненні підсудний (обвинувачений); чи заслуговує він на поблажливість. Якщо на ці питання присяжні дадуть позитивну відповідь, то, ґрунтуючись на цій підставі, професійний суддя визначає обвинуваченому конкретний вид покарання та вирішує інші питання, що потребують спеціальних знань у галузі права. Саме така функціональна наповненість компетенції присяжних створює передумови для віднесення їх до «суддів факту», тоді як професійний суддя є суддею права. Правова конструкція суду присяжних орієнтована на мінімізацію упередження присяжних і збереження їх безсторонності. Таке положення забезпечується випадковою вибіркою і багатоступеневим відбором присяжних, неможливістю попереднього ознайомлення з матеріалами справи, заборонаю пред'явлення в судовому засіданні недопустимих доказів і відомостей, які порочать підсудного тощо [24, с. 8].

Як зазначає А.А. Солодков, класична модель передбачає участь присяжних у дослідженні доказів і обставин злочину з самого початку судового розгляду і до його кінця, проте вони не є процесуально активними його суб'єктами. При цьому закон надає їм достатні процесуальні можливості, що створюють необхідні умови для усвідомлення ними обставин злочину та ролі в його участі підсудного. Так, зокрема, для усвідомлення обставин, що мають значення для кримінальної справи, присяжним надано право ставити свідкам запитання у письмовій формі (через головуючого). Такий порядок, з одного боку, дає їм змогу краще зрозуміти сутність того, що відбувається у залі судового засідання, одержати пояснення щодо незрозумілих питань, з другого – письмова форма запитання не порушує загального порядку в залі суду, а також сприяє тому, що для учасників процесу залишається незрозумілим «авторство» кожного з питань. Водночас слід зазначити, що англо-американська модель суду присяжних побудована таким чином, щоб мінімізувати кількість таких запитань з боку присяжних, оскільки апріорі вважається, що активна участь сторін у наданні доказів, обсяг повноважень головуючого судді забезпечує присяжних усім

необхідним обсягом інформації, а її надмірний обсяг може зашкодити ухваленню справедливого вердикту.

Лише після того, як вирішено головне питання кримінального провадження – питання про винуватість підсудного, суддя приступає до збирання даних про особу підсудного, що має важливе значення при призначенні йому справедливого покарання [64].

На переконання С.А. Насонова, дана модель містить процесуальні правила, що забезпечують дослідження певних обставин справи і вирішення правових питань у відсутності колегії присяжних, наприклад, це відноситься до дослідження питань щодо застосування доказів у кримінальному провадженні. У разі, якщо в процесі провадження сторони не доходять згоди відносно можливості використання тих або інших доказів, вирішення даного питання стає предметом обговорення, а остаточне рішення стосовно можливості застосування спірних доказів входить у повноваження суду.

З метою виключення будь-якого впливу на присяжних при подальшій оцінці доказів, головуєчий суддя може самостійно прийняти рішення про те, що аргументи сторін мають бути викладені та досліджені за відсутності в залі судового засідання колегії присяжних.

Усі факти і докази, які були виключені із предмету дослідження на стадії судового слідства за участю присяжних, але мають значення для прийняття рішення, оскільки можуть як обтяжувати, так і пом'якшувати покарання, наводяться та досліджуються сторонами за участю головуєчого судді вже після винесення вердикту, на особливій стадії, яка має назву «sentencing» (ухвалення вироку). Таким чином, класична модель суду присяжних, за висловом вказаного автора, знайшла вдалий спосіб досягти компромісу між необхідністю дотримуватися вимог повноти дослідження всіх обставин кримінального діяння та захисту присяжних від будь-якого впливу та тиску [46, с. 72].

Незважаючи на відносну самостійність присяжних у питаннях дослідження фактичних обставин вчинення кримінального діяння, англо-американська

традиція не виключає їх активної співпраці із професійним суддею, чому сприяє наявність у нього комплексу дискреційних повноважень, що ставить його, як правильно зазначається в літературі, в особливе процесуальне становище. Головуючий суддя, з одного боку, є нейтральним арбітром, який лише підтримує змагальну процедуру в залі суду, а з іншого – він є учасником кримінального провадження, який наділений широкими повноваженнями. Останні використовуються суддею у виняткових випадках, коли судове слідство зусиллями сторін заходить у глухий кут. Так, суддя може ставити свідку запитання по закінченні допиту сторонами, причому може використовувати навідні запитання, оскільки апріорі визнається, що суддя виступає тільки як незацікавлений арбітр. Також він може викликати свідка, який не вказаний сторонами, якщо визнає це за необхідне в інтересах правосуддя. Суддя може призначити будь-яку експертизу за своїм розсудом, дати сторонам право розширити обсяг перехресного допиту, подати нові докази, але найбільш значущим правом судді є право давати присяжним рекомендацію про прийняття виправдувального вердикту у разі, якщо головуючий суддя вважає, що висунуте обвинувачення залишилось не доведеним і що обвинувачений невинуватий в інкримінованому діянні. Така рекомендація може бути дана суддею у процесі надання присяжним інструкції стосовно прийняття вердикту, яку в англо-американській традиції кожен суддя формулює на власний розсуд. Надаючи такі інструкції головуючий суддя аналізує правові підстави кримінального провадження, перелічує докази, які наведені сторонами, дає їм характеристику [71, с. 106].

Як зазначає І.В. Гловюк, вердикту суду присяжних характерні наступні ознаки:

- 1) самостійність вердикту стосовно вироку;
- 2) специфічний суб'єкт винесення;
- 3) питання, які вирішуються у вердикті;

- 4) форма вердикту (відповіді на питання, викладені в опитувальному листі); детермінаційний характер щодо виду вироку й розміру покарання.
- 5) порядок винесення вердикту (шляхом голосування);
- 6) невмотивованість вердикту [12].

Внаслідок відсутності необхідності мотивування рішення суду присяжних, як зазначає І.М. Алексєєв існує практика винесення присяжними виправдувального вердикту, хоча, фактично, наявність у діях обвинуваченого ознак кримінального діяння доведена беззаперечними доказами. Такий вердикт ще іменується як нуліфікуючий, який, зокрема, в останні роки мав місце у кримінальних провадженнях стосовно вбивств, незаконної евтаназії тощо. Нині право присяжних на винесення виправдувального вердикту, який суперечить наведеним доказам, визнається невід'ємним правом присяжних, важливою гарантією прав і свобод людини і громадянина. Але, в той же час, переважна більшість суддів та юристів досить скептично відносяться до існування такого права, саме тому судді завжди намагаються довести до присяжних те, що вони є виключно «суддями факту» і мають в процесі прийняття вердикту спиратися виключно на доведені факти, а не на емоції або на власне суб'єктивне розуміння гуманності [1, с. 27].

Як зазначає В.В. Колух для класичної моделі суду присяжних характерним також є принцип неможливості скасування вердикту присяжних, в тому числі й виправдувального [28, с. 72].

Підсумовуючи, можна вказати на те, що англо-американській (класичній) моделі суду присяжних характерним є 1) універсальна система відбору присяжних згідно якої присяжним може бути будь-яка особа, що є громадянином (підданим) цієї країни за умови задоволення певних вимог (як то певний вік, належний медичний стан, відсутність судимостей та інш.); 2) відмежування повноважень присяжних та судді, які здійснюють судовий розгляд справи та неможливість впливу судді під час ухвалення вердикту присяжними; 3) особливості пов'язані з формою та суттю вердикту (як то наявність переліку

питань, на які повинні дати відповідь присяжні, відсутність необхідності мотивування, розмежування питань права та факту та інш.); 4) необхідність винесення рішення присяжними одногolosно; 5) розмежування питань права (що вирішуються суддями) та питань факту (що вирішуються присяжними).

Континентальна (європейська) модель. Як альтернатива класичній моделі суду присяжних, в Європі була створена власна модель участі народу у здійсненні правосуддя, яка у багатьох наукових джерелах характеризується як континентальна модель суду присяжних (або як її прийнято називати змішана колегія). На сучасному етапі вона застосовується у Франції, Німеччині, Австрії, Італії, Данії, Греції, Республіці Казахстан та ін.

Як зазначає А.А. Солодков, принциповою особливістю континентальної моделі у всіх її різновидах є те, що для розгляду кримінальної справи, на відміну від класичної моделі суду присяжних, ядром процесуальної конструкції якого є розмежування компетенції між присяжними і професійним суддею, створюється єдина колегія з числа професійних суддів та представників народу, які спільно вирішують питання як щодо винуватості або невинуватості підсудного (питання факту), так і стосовно кваліфікації злочину і покарання підсудного (питання права) [64].

Активне запровадження цієї моделі в ряді європейських держав почалося з початку ХІХ ст. Так, у Франції з прийняттям кримінально-процесуального кодексу було запроваджено суд присяжних. На відміну від англійської моделі суду присяжних, КПК Франції 1808 року не вимагав одногolosності присяжних щодо їх рішення, а лише кваліфікованої більшості (8 голосів зі складу 12 присяжних). Суддя наділявся правом звернення до присяжних із власним підсумком справи, оцінкою доказів і формулюванням питань, які присяжні повинні були вирішити [3].

На сучасному етапі у Франції громадяни беруть участь у здійсненні правосуддя як присяжні змішаних судів – судів асизів, апеляційних судів асизів, судів асизів у справах неповнолітніх. Суди асизів Франції формуються у Парижі

і у кожному департаменті. Вони працюють у сесійному порядку щокварталу, а при необхідності частіше. Там, де є апеляційний суд – у місці знаходження цього суду. В інших департаментах сесії судів асизів проводяться у головному місті відповідного округу (ст. ст. 232–236 КПК Франції). Суд асизів у першій інстанції має виключну компетенцію розглядати справи осіб, які направлені до нього на підставі постанови про віддання до суду. У Франції підсудність справ суду присяжних визначається слідчим суддею залежно від тяжкості вчиненого особою діяння і згода обвинуваченого на застосування цієї форми кримінального провадження не потрібна. Так, злочини, покарання за які передбачено у вигляді позбавлення волі більш ніж на п'ять років, підлягають розгляду судом присяжних. Інші, менш значні за ступенем суспільної небезпеки діяння розглядаються судом у складі колегії із трьох професійних суддів [44, с. 281].

Запровадження суду присяжних у Німеччині в його звичному вигляді розпочалося у XIX ст. під впливом КПК Франції 1808 року. Брак досвіду та єдності держави позначився на формування інституту присяжних в Німеччині, адже колегії присяжних утворювалися в умовах дії давнього порядку інквізиційного і таємного судочинства. З огляду на ці обставини суд присяжних не міг забезпечити очікуваних від нього позитивних змін у здійсненні судочинства. Ситуацію також погіршувала позиція німецьких суддів, які вбачали в присяжних перешкоду в їх діяльності та навіть прояв недовіри з боку держави. З утворенням єдиної Німецької держави розпочався перехід від класичної форми суду присяжних до суду шеффенів - спільного вирішення судових справ колегією професійних суддів і представників народу [62, с. 39-40].

Справи у першій інстанції розглядає або кримінальна палата, що виступає як суд присяжних, або велика кримінальна палата. Суд присяжних складається з трьох професійних суддів і двох шеффенів (засідателів) та розглядає кримінальні справи за обвинуваченням у навмисному убивстві або інших злочинах, пов'язаних із створенням небезпеки для життя людей, таких як підпали, вибухи, спроби захоплення літаків, пограбування тощо.

Суд шеффенів засідає в складі професійного судді і двох шеффенів, що складають єдину колегію. Шеффени залучаються до виконання обов'язків за списками кандидатів та вправі розглядати кримінальні справи, за які може бути призначене покарання до трьох років позбавлення волі, розглядаються колегією, до якої входять професійний суддя і двоє засідателів.

До системи загальних судів як самостійні підрозділи включені суди у справах неповнолітніх. Вони розглядають справи про правопорушення, у яких обвинувачуються неповнолітні у віці від 14 до 18 років, а також особи у віці до 21 року, якщо суд вважатиме, що їхнє поведження носить «підлітковий характер». Шеффени цих судів є особами, відібраними у спеціальному порядку, які мають тривалий досвід праці з молоддю. Один із складу шеффенів при розгляді справ неповнолітніх повинен бути жінкою. У судах земель (суб'єктів федерації) кримінальні справи розглядаються судом Великої палати в складі двох професійних суддів і двох шеффенів по обвинуваченню особи у вчиненні звичайних тяжких злочинів, а також у складі трьох професійних суддів і двох шеффенів щодо особливо тяжких злочинів (умисне вбивство тощо), які не підсудні верховному суду землі [45].

Відповідно до Федерального Закону про суддів від 1962 р., шеффени можуть брати участь у здійсненні правосуддя лише на підставі закону. Шеффенами можуть бути громадяни Німеччини у віці від 25 до 70 років, які проживають на території муніципалітету на момент складання списку кандидатів у шеффени, підходящі для виконання обов'язків шеффенів за станом здоров'я, не визнані неспроможними брати участь у провадженні (ст. 33 Закону). При відборі шеффенів необхідно дотримуватися принципу рівності чоловіка і жінки (ст. 44 Закону). Не можуть бути шеффенами громадяни, які порушували принципи людяності правової держави, колишні штатні працівники служби державної безпеки і особи, які співпрацювали із цими органами. Також із виконанням обов'язків шеффенів не сумісні посади Федерального канцлера, членів федерального уряду та урядів земель, суддів і службовців прокуратури,

нотаріусів та адвокатів, співробітників судів та системи виконання покарання, поліцейських, служителів релігії тощо (ст. 34 Закону). Обов'язки шеффена можуть не виконувати лікарі, обслуговуючий медичний персонал, аптекарі, парламентарії, особи, які досягли 65 років та ін. (ст. 35 Закону). Не можуть бути шеффенами особи, засуджені до позбавлення волі на строк понад 6 місяців, а також особи, які були вже шеффенами два терміни поспіль, чий термін повноважень ще триває на момент складання списку кандидатів у шеффени [60, с. 284].

Шеффени відбираються на п'ятирічний строк (ст. 42 Закону про судоустрій), а їх склад має відповідну структуру, до якої входять основні і допоміжні шеффени. Основні шеффени покликані виконувати обов'язки суддів протягом строку їх повноважень, а допоміжні виконують роль запасних суддів і приступають до виконання обов'язків, якщо за будь-яких причин основні шеффени не можуть брати участі у розгляді справи. Процедура відбору шеффенів поділяється на дві стадії: стадію номінації і стадію власне відбору.

З метою забезпечення здійснення правосуддя неупередженими суддями (в тому числі й шеффенами) КПК Німеччини передбачає можливість їх відводу. При цьому німецьке законодавство не допускає невмотивованих відводів, однак шеффен може бути відведений через невідповідність його особистісних характеристик вимогам закону або у разі, якщо є обґрунтовані сумніви в його неупередженості (п. 1 ст. 24 КПК Німеччини) [14, с. 93].

У французькій моделі порядок формування, визначення складу і повноважень присяжних мають свої особливості. Суд присяжних складається із суду – голови і двох асесорів і журі присяжних засідателів. У суді присяжних головує голова палати або член апеляційного суду; асесори обираються з числа членів апеляційного суду або з числа голів, заступників голови та суддів трибуналу великої інстанції, у районі компетенції якого проводить свої сесії суд присяжних. Журі, що вирішує справу, утворюється у складі 9 присяжних, професійні судді та члени журі утворюють єдину колегію, що відповідає на

питання про винуватість підсудного та приймає рішення про покарання більшістю голосів [68, с. 28].

Французькі закони щодо порядку формування складу присяжних також визначають багатоступеневий порядок відбору присяжних, відповідно до норм у статтях 254–267 КПК Франції.

Присяжним може бути особа, яка має французьке громадянство, досягла тридцяти років, має, як і в англо-американській моделі, належний рівень елементарної освіченості, тобто вміє читати і писати, окрім того, має громадянські, політичні та особисті права.

Чинна модель французького суду присяжних передбачає процедуру їх відбору на основі випадкових вибірок із виборчих списків у кожному департаменті, на підставі цих вибірок щорічно в районі компетенції кожного суду присяжних складається список членів журі по кримінальних справах, при цьому такий список складається відповідно до кількості населення, яке проживає у кожному департаменті Франції [44, с. 394].

Як у ФРН, так і у Франції головуючий наділений дискреційними повноваженнями, у силу яких він може вживати будь-яких заходів, які він вважатиме корисними для встановлення обставин вчиненого злочину. Він має право в ході розгляду викликати і заслуховувати будь-яку особу, видавати в разі необхідності мандат про привід, давати вказівки щодо надання суду будь-яких нових речових доказів, які, на його думку, необхідні для встановлення обставин діяння. На відміну від англо-американської моделі, континентальна модель не надає головуючому права видалити колегію присяжних із залу суду для оцінки допустимості доказів. У присутності колегії присяжних свідки можуть залучатися до участі у кримінальному провадженні, незважаючи на протести сторін, у так званому «довідковому порядку» на підставі дискреційних повноважень головуючого.

У цій моделі межі судового слідства для присяжних є більш широкими порівняно аніж у англо-американській системі, оскільки присяжні (шеффени)

разом із професійними суддями досліджують всі обставини, що мають значення для ухвалення рішення суду, в тому числі й ті, що характеризують підсудного, обтяжують чи пом'якшують його покарання. Рішення в суді шеффенів приймається більшістю у дві третини голосів, що означає, що в суді, який складається з двох шеффенів і трьох професійних суддів, для прийняття рішення потрібно як мінімум чотири голоси. У судах, що складаються з двох шеффенів і двох професійних суддів, – три голоси, у судах, що складаються з двох шеффенів і одного професійного судді – два голоси [60, с. 148].

У Франції, на відміну від Німеччини, існує затверджений судом список питань, що підлягають вирішенню присяжними (так званий «питальний лист»), який вручається головуючим старшині з відповідними рекомендаціями щодо порядку наради присяжних. Відповідно до ст. 356 КПК Франції колегія суддів і журі радяться з приводу головного факту, а також з приводу тих обставин, що впливають на прийняття рішення по справі. Після наради професійні судді та присяжні голосують письмово, використовуючи бюлетені, головуючий суддя встановлює результати голосування у присутності членів журі і членів суду на місці голосування, рішення про встановлення винуватості обвинуваченого може бути прийняте більшістю не менш ніж у вісім голосів [44, с. 420]. Міра покарання призначається таємним голосуванням щодо кожного із обвинувачених (якщо злочин вчинено у співучасті).

На відміну від англо-американської моделі, для якої, як зазначалося в першому параграфі цього розділу, притаманне ухвалення присяжними невмотивованого вердикту, у змішаному суді, як правило, рішення має бути вмотивованим (за певними винятками, зокрема, Франції, Греції, Португалії). З приводу вмотивованості вердикту присяжного висловлювався у свої рішеннях також Європейський суд з прав людини (далі ЄСПЛ). Так у рішенні по справі «Папон проти Франції» від 25 липня 2002 р. № 54210/00 визнав, що невмотивованість вердикту у цілому не суперечить праву на справедливий судовий розгляд. Зокрема, вказується на те, що у цій справі, суд присяжних, при

винесенні вердикту, посилався на відповіді, які члени колегії присяжних дали на кожне із запитань, поставлених головою, а також на опис фактів, які були встановлені. Відповідно, ці запитання створили основу, на якій базувався вердикт присяжних. Тому Суд вважає, що вирок суду, відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., був умотивований достатньо, оскільки точність цих запитань повною мірою компенсує те, що у рішенні присяжними не наведено мотивів своїх відповідей.

У Франції до недавнього часу існували обмежені можливості оскаржити рішення суду асизів, єдиною підставою для оскарження був факт того, що рішення суду присяжних було ухвалено із процесуальними порушеннями. Але, враховуючи тяжкість вироків, винесених судами присяжних, законодавець визнав за необхідне надати засудженим право оскарження і з інших підстав [16, с. 37], хоча виправдувальний вирок суду асизів вважається остаточним і оскарженню в апеляційному порядку не підлягає. Обвинувальний же вирок, який виніс суд асизів по першій інстанції, може бути оскаржено в апеляційному порядку; суб'єктами права апеляційного оскарження є прокурор, засуджений, цивільний позивач. Апеляція розглядається також судом асизів, до складу якого входять непрофесійні судді, які не брали участі у попередньому провадженні, склад суду призначає палата з кримінальних справ Касаційного суду. Апеляційний суд діє у складі трьох професійних суддів і дванадцяти присяжних за порядком, передбаченим стосовно розгляду справи в суді асизів першої інстанції. Фактично, як і у Німеччині, у Франції йдеться про нове повноцінне кримінальне провадження, в процесі якого або ухвалюється нове рішення, або попереднє рішення залишається без змін, в той же час в апеляції рішення ухвалюється більшою кількістю голосів (10 голосами) [15, с. 376].

Таким чином, можна визначити, що континентальна (європейська) модель здійснення судового розгляду судом присяжних має свої особливості: 1) відбір присяжних носить обмежений характер, оскільки висуваються ряд вимог до

присяжного (шефена); 2) строковий характер дії повноважень присяжних (як от 5-річний термін повноважень шефенів у Німеччині); 3) кількість присяжних не є універсально-встановленою та може бути як 2 шефени так і 8 присяжних; 4) спільне здійснення судового розгляду суддями і присяжними та активна участь судді у встановленні фактичних обставин кримінального провадження; 5) наявність списку питань, що підлягають вирішенню присяжними («питальний лист») та наявність мотивування судового рішення; 6) можливість оскарження рішення суду присяжних (як обвинувального так і виправдувального).

1.2. Історія становлення суду присяжних в Україні

Як зазначає В. Б. Войнарович поштовхом для зародження на теренах України прототипів інституту суду присяжних стала традиція при вирішенні справи кримінального і цивільного характеру з підвищеним ступенем суспільної небезпеки чи важливості запрошувати людей високих моральних якостей, які заслужили загальну повагу і довіру [6, с. 14].

Доволі ґрунтовний аналіз та періодизацію історії становлення суду присяжних в Україні було проведено В. Єрмолаєвим, який виділяє декілька етапів становлення суду присяжних в Україні.

Першим етапом, на переконання В. Єрмолаєва, слід вважати період Київської Русі, коли в системі судоустрою існували вервні (общинні) суди, інститут «судних мужів», процедура розгляду цивільних і кримінальних справ за участю представників місцевої громади, застосування очисних присяг, різних випробувань – ордалій при вирішенні питання про винуватість підсудного. Таке судочинство знайшло своє законодавче закріплення в нормах Руської Правди. Ще однією з найдавніших форм участі народу в здійсненні правосуддя на Русі були віча. Хоча управління і суд належали до виключної компетенції князів, але віче нерідко порушувало їх юрисдикцію і князі визнавали це право віча [18, с. 35]. Своєрідним прообразом майбутнього суду присяжних можна вважати й вищу судову інстанцію давньоруського Новгорода, де судові справи

розглядалися намісником князя, посадником або їх тіунами разом із представниками «кінців» (вулиць) міста.

Другий етап припадає на добу польсько-литовського панування на українських землях кінця XIV – першої половини XVII ст. Правова система Польського королівства і Великого князівства Литовського сформувалася на основі синтезу місцевого звичаєвого права і нормативних актів – судебників, статутів, сеймових постанов, привілеїв та інших актів. Продовжувала діяти й значна кількість норм Руської Правди. Поширеним на українських землях було і Магдебурзьке право, що надавало містам право судитися відповідно до його положень за участю радців і лавників. В Україні тривалий час продовжували існувати общинні, «копні» суди, які за заявою постраждалого, керуючись звичаєм досягти справедливості разом, «копою», самостійно здійснювали розшук обвинуваченого, розглядали справи по суті, виносили вирок, який був остаточним і виконувався негайно. Незважаючи на поступове обмеження юрисдикції копних судів у Литовських статутах, на Правобережній Україні вони продовжували існувати і в першій половині XVIII ст. [19, с. 29].

Своєрідна й демократична судова система існувала у запорізьких козаків. Судові функції тут виконували представники козацької старшини. Причому в найскладніших справах як суд першої інстанції інколи виступав весь кіш, а вищою судовою інстанцією – військова рада.

Третій етап можна визначити з початком Української Національної революції 1648 р., коли в процесі державотворення було створено власну судову систему – Генеральний суд, полкові, сотенні та громадські (сільські) суди. В умовах автономії України під протекторатом Росії з 1654 р. відбувалися суттєві зміни в матеріальному і процесуальному праві, хоча всі гетьманські договірні статті з московським царем закріплювали непорушність «малоросійських прав». З 1775 р. у Слобідсько-Українській, Херсонській, Катеринославській, Таврійських губерніях почала діяти судова система Росії. На Правобережній Україні продовжувала існувати судова система Речі Посполитої.

Західноукраїнські землі з другої половини XVIII ст. опинилися під владою Австрійської монархії, розпочався процес заміни польського законодавства австрійським. Таким чином, на думку вченого, Цей тип судочинства мав багато спільних рис зі становленням європейської, особливо французької, моделі суду присяжних. На судоустрій і порядок відправлення правосуддя в Україні значною мірою вплинули норми Руської Правди, Литовських статутів, організація самоврядування міст за Магдебурзьким правом, козацьке самоврядування, норми звичаєвого права. Так зародилась і розвивалась судова система Гетьманщини з її невід'ємним атрибутом – представниками народу: козаків, селян, міщан.

Четвертий етап, пов'язаний з проведенням у Російській імперії судової реформи 1864 р. і запровадженням та функціонуванням цього інституту судочинства на українських землях. 20 листопада 1864 р. Олександр II затвердив чотири реформаторських акти – «Заснування судових установлень», «Статут цивільного судочинства», «Статут кримінального судочинства», «Статут про покарання, що накладаються мировими суддями», які й склали законодавчу базу судової реформи. Вона вперше базувалася на принципах відділення судової влади від законодавчої, виконавчої і адміністративної, незалежності й незмінюваності суддів, запроваджувала всестановий суд та інститут присяжних засідателів в окружних судах. Окружний суд був судом першої інстанції з усіх кримінальних і цивільних справ, які виходили за межі юрисдикції мирових судів.

У законі «Заснування судових установлень» законодавець передбачив місце інституту присяжних засідателів у системі судочинства: «Для визначення в карних справах вини або невинності підсудних до складу судових місць у випадках, зазначених у Статуті кримінального судочинства, залучаються присяжні засідателі» (№ 41475, ст. 7). Глава II, розд. II «Про присяжних засідателів» встановлювала їх склад, порядок обрання та складання загальних і чергових списків (статті 81–109). Тут визначалося, що присяжні засідателі обираються з місцевих обивателів усіх станів, хто перебуває у російському підданстві, кому не менше 25 і не більше 70 років і хто проживає не менше двох

років у тому повіті, де відбуваються вибори присяжних засідателів. Порядок залучення присяжних засідателів до участі в судових засіданнях і у вирішенні кримінальних справ визначався Статутом кримінального судочинства [19, с. 39].

За три тижні до відкриття судових засідань із присяжними засідателями з чергового списку жеребкуванням призначалися 30 засідателів та ще 6 запасних «для присутності протягом усього періоду засідань». Про проведення жеребкування складався протокол, а обраних присяжних засідателів до суду запрошували повістками (статті 550–553).

Далі Статут встановлював порядок пояснення головою суду присяжних їх прав, обов'язків та відповідальності. У судовому слідстві вони мали рівне із суддями право як на огляд слідів злочину, речових доказів, так і право ставити допитуваним особам запитання. Присяжні також мали право просити голову суду роз'яснень для них змісту прочитаних на суді документів, складу злочину та інших незрозумілих для них питань. Їм дозволялося під час судового засідання робити письмові нотатки. Присяжні засідателі не мали права виходити із судової зали, контактувати із сторонніми особами, не одержавши на те дозволу голови суду. Їм заборонялося також збирати будь-які відомості щодо розглядуваної справи поза судовим засіданням, розголошувати таємниці дорадчої кімнати.

За Статутом порядок прийняття рішення присяжними передбачав прийняття одностайного рішення або ж, у разі недосягнення одностайності, – більшістю голосів. Коли голоси поділялись порівну, то рішення приймалося на користь обвинуваченого. У випадку винесення обвинувального вердикту присяжні могли зазначити, що підсудний має право на пом'якшення покарання. У такому випадку суд повинен був призначити покарання нижче, ніж передбачено законом. Таким чином, даний етап, на думку В. Єрмолаєва, характеризується, ти що, правові форми участі народу у здійсненні правосуддя розвивалися історично в Україні і Росії і втілилися в класичній моделі суду присяжних за судовою реформою 1864 р., яка втілила ідею поділу адміністративної та судової влади,

використала досягнення правової науки, кращі традиції англійської й французької моделей цього правового інституту [19, с. 32-33].

П'ятий етап пов'язаний із добою Національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. Українській державі за гетьмана П. Скоропадського діяла «змішана» судова система – із судовими установами часів Російської імперії та УЦР, із системою загальних судів, а також військових. За часів Директорії УНР на практиці продовжувала діяти надзвичайна судова система, далека від задекларованих принципів – про відділення адміністрації від суду, незалежність судів, верховенство законів та ін. У конституційному законодавстві УЦР, Гетьманату, Директорії, в проекті «Основного державного закону УНР» 1920 р. відновлення суду присяжних не передбачалося.

Шостий етап розпочався зі встановленням радянської влади в Україні та прийняттям постанови Народного Секретаріату від 4 січня 1918 р. «Про введення народного суду». Згідно з постановою скасовувалися старі «буржуазні» суди, натомість створювалися дільничні, повітові й міські народні суди. Судді повинні були обиратися загальним і прямим голосуванням населення на виборах, які організовувалися місцевими Радами. Після закінчення громадянської війни, 16 грудня 1922 р. ВУЦВК прийняв постанову, якою затвердив «Положення про судоустрій УСРР». Відповідно до Положення запроваджувалась єдина система судових органів – народний суд, який складався з постійного судді і двох народних засідателів, губернський суд і Верховний суд УСРР. Із прийняттям 1924 р. загальносоюзного закону «Основи судоустрою Союзу РСР і союзних республік» та переходом на триступеневу систему управління, ВУЦВК у 1925 р. затвердив нове «Положення про судоустрій УРСР». Положення визначило основою судової системи УСРР народний суд, який здійснює правосуддя колегіально в складі народного судді і двох народних засідателів (ст. 3).

Надалі, керуючись «Основами законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік» (1958 р.), Верховна Рада УРСР прийняла «Закон про судоустрій УРСР» (1960 р.), згідно з яким встановлювалися єдині

народні суди району та міста, які обиралися на 5 років. Закон збільшив строки виконання народними засідателями своїх обов'язків у суді – з 10 до 14 днів на рік, вводив новий порядок їх обрання. Відтепер вони обирались на загальних зборах робітників, службовців і селян за місцем їх роботи або проживання, військовослужбовців – по військових частинах. Обрання проводилося відкритим голосуванням строком на два роки (ст. 21). У 1957-1958 рр. уперше з'явилися така форма громадської самодіяльності народних засідателів, як ради народних засідателів, які набули значного поширення в республіці. Через них суди спрямовували і координували роботу засідателів [23, с. 324].

Широке залучення громадськості у здійснення правосуддя відобразило і закріпило процесуальне законодавство. Так, Кримінально-процесуальний кодекс УРСР від 28 грудня 1960 р., передбачав передачу матеріалів справи про малозначні злочини, вчинені вперше, на розгляд товариського суду (ст. 8) або на розгляд комісії в справах неповнолітніх (ст. 9), можливість передачі винного на поруки громадській організації чи колективу трудящих для перевиховання і виправлення (ст. 10). Також була визначена участь народних засідателів і колегіальність у розгляді справ, їх права (ч. 1–3 ст. 17) [40].

Сьомий, сучасний етап розвитку інституту суду присяжних пов'язаний з проголошенням незалежності Україною. На даному етапі можна відмітити такі Закони України (далі ЗУ), як «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року та Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. (далі КПК), а також ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року. Першим законом було передбачено можливість здійснення судового розгляду як судом присяжних так і народними засідателями. Втім, положення діючого тоді Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. не передбачав безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя шляхом залучення присяжних чи навіть народних засідателів. З прийняттям КПК 2012 року, було запроваджено можливість здійснення судового розгляду судом за участю присяжних. Надалі дані положення були підкріплені ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від

02.06.2016 року. Зокрема законом передбачено вимоги до присяжного, статус присяжного, гарантії забезпечення прав присяжних, порядок формування списку присяжних та інш [58].

Таким чином, можна виділити сім етапів становленням суду присяжних в Україні: 1) період Київської Русі та функціонування вервних (общинні) суди, інститут «судних мужів»; 2) період польсько-литовського панування та існування копних судів; 3) період Гетьманщини та функціонування козацьких судів; 4) пов'язаний з проведенням у Російській імперії судової реформи 1864 р. та становленням суду присяжних класичного зразку; 5) пов'язаний із добою Національно-визвольних змагань 1917-1920 рр.; 6) радянський період для якого характерне існування суду народних засідателів та присяжних; та 7) сучасний період, що характеризується існуванням суду присяжних у кримінальному провадженні.

Розділ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПРИСЯЖНОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

2.1. Формування списку присяжних та процесуальний порядок їх відбору

Правовою основою порядку формування списку присяжних для їх участі у судовому розгляді справи судом присяжних є ЗУ «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до ч. 1 ст. 64 Закону для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на територіях, на які поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, відповідають вимогам статті 65 Закону і дали згоду бути присяжними. Тобто саме формування списку присяжних з числа осіб «претендентів» покладене на місцеві ради, при чому такі особи повинні 1) відповідати вимогам, що висуваються до присяжних та 2) бути згодні бути присяжними у кримінальному чи іншому провадженні.

Відповідно ст. 65, Закон висуває позитивні та негативні вимоги до присяжних (тобто присяжним не може бути).

До позитивних відносяться (ч. 1 ст. 65 Закону):

- громадянство України;
- 30-річний вік;
- постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду.

До негативних відносяться (ч. 2 ст. 65 Закону):

- визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;
- які мають незняту чи непогашену судимість;

- народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя;
- особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;
- громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;
- особи, які не володіють державною мовою [58].

Як вказує В.В. Колюх, встановлення законодавцем вікової цензу у 30 років, є позитивним кроком законодавця, оскільки, порівнюючи аналогічні вимоги до присяжних у законодавстві інших країн, вчений стверджує, що у меншому віці особа ще не до кінця усвідомлює важливості покладеного на неї обов'язку. При цьому вчений наводить приклади законодавства Англії та США, де присяжним може бути особа, по досягненню неї 18-річного віку. Та визнає обґрунтованими вимоги, що висуваються законодавством Німеччини (з 25 до 70 років), Австрії (з 30 років) та Російської Федерації (25 років) [28, с. 71]. Вважаємо, що з такою позицією варто погодитися.

Також, необхідно зазначити, що Поняття «місце постійного проживання» в чинному законодавстві не визначено. Тому необхідно керуватися Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 р. № 1382–IV, у якому визначено лише поняття «місця проживання». згідно зі ст. 3 згаданого Закону, місце проживання – це адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком понад шість місяців на рік, та яке підлягає обов'язковій реєстрації, тобто внесення відомостей до паспортного документа про місце проживання із зазначенням адреси житла особи та внесення цих даних до реєстраційного обліку відповідного органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань реєстрації. Таким чином, особа може бути включена

до списку присяжних за умови, що на день подання заяви про згоду бути присяжним така особа проживає не менше шести місяців з дня реєстрації її місця проживання на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. Місце проживання особи також підтверджується паспортом з відміткою про реєстрацію місця проживання [25, с. 210].

Щодо іншої вимоги, а саме згоди особи, то, можна побачити особливості українського інституту суду присяжних в тій частині, що бути присяжним – не є обов’язком особи, а лише правом, яке особа може реалізувати, або утриматися від такої відповідальності. За цією ознакою український суд присяжних тяготеє до континентального суду присяжних, або суду шефенів, аніж о класичної моделі.

Тому, можна стверджувати, що наявність вимоги щодо згоди особи бути присяжним дозволяє не погодитися з твердженням тих науковців, які вважають, що участь у здійсненні правосуддя є обов’язком громадян перед державою. Як зазначається, в колегії присяжних не повинні з’явитися особи, які всупереч своїм переконанням беруть участь у здійсненні правосуддя, оскільки від внутрішнього настрою присяжних багато в чому залежить закінчення судового розгляду [32, с. 8].

Також відповідно до ст. 64 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», список присяжних затверджується на три роки і переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку, за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України. Після затвердження списку присяжних такий список передається до відповідного окружного суду, в тому числі в електронній формі. У разі неприйняття місцевою радою (місцевими радами) протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради [58].

Порядок формування та затвердження списку присяжних визначається відповідними нормативно-правовими актами міських рад. Можна навести, як

приклад рішення Одеської обласної ради «Про затвердження списків присяжних для місцевих загальних судів, розташованих на території Одеської області» № 417-VII від 16 червня 2017 року. У рішенні є додатки зі списками осіб, що можуть брати участь у провадженні як присяжні для певних судів Одеської області, та зазначено, що даний список затверджений на 3 роки, відповідно до ст. 64 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» [56]. Після передання списків присяжних місцевою радою до територіального управління Державної судової адміністрації України, остання має розіслати списки до місцевих судів з переліком таких осіб, де міститься ПІБ та день народження таких осіб.

Втім, як зазначає А.А. Солодков, практика показує, що фактична реалізація повноважень щодо складання та перевірки списків присяжних покладається на суди. Саме суди виконують невласливу їм функцію, пов'язану із збиранням анкети кандидата у присяжні, автобіографій, довідок про відсутність судимостей, про визнання недієздатними або обмежено дієздатними, про перебування на обліку у нарколога або психіатра тощо [65, с. 10].

Після отримання списку присяжних місцевим судом, останній має можливість викликати осіб, для їх відбору у участі в суді як присяжних. Дана процедура в рамках кримінального провадження передбачена ст. 67 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» та § 2 Глави 30 КПК України. Так передбачається, що після отримання клопотання обвинуваченого судом на стадії підготовчого провадження, суд повинен відкласти судове провадження для здійснення виклику осіб для їх відбору для обрання як присяжними та запасними присяжними.

Відповідно до ст. 385 КПК України після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних. Згідно п. 4 Розділу IX Положення про автоматизовану систему документообігу суду після реєстрації клопотання обвинуваченого або ухвали суду про розгляд кримінального провадження судом присяжних, модулем автоматизованого

розподілу здійснюється автоматичне визначення кваліфікованих присяжних за наступними етапами. Спочатку із загального списку присяжних місцевого суду виключаються ті, що приймали участь в розгляді справ у цьому році більше ніж один календарний місяць та ті, що були виключені на підставі відповідних ухвал суду в цьому судовому провадженні. Після цього, у разі якщо залишилось більше ніж сім осіб, випадковим чином за допомогою генератора випадкових чисел обираються п'ять осіб, в іншому випадку створюється протокол про неможливість автоматизованого визначення присяжних (Етап 1) [52].

Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для увільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки. На підставі письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя.

Якщо явка присяжного до суду за викликом є неможливою, він зобов'язаний повідомити суд письмовою заявою про неможливість його участі. В іншому випадку неявка присяжного без поважних причин до суду розцінюється як неповага до суду [34, с. 575].

Після прибуття присяжних до суду для участі у судовому засіданні в порядку судового розгляду та відкриття судового засідання, згідно ст. 387 КПК України головуєчий повідомляє присяжним, яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, а також умови їх участі в судовому розгляді. Також, головуєчий з'ясовує, чи немає передбачених КПК України або законом підстав, які перешкоджають залученню громадянина в якості присяжного або є підставою для звільнення окремих присяжних від виконання їх обов'язків, а так

само для звільнення присяжних від виконання їх обов'язків за їх усними чи письмовими заявами.

Як зазначає Т.А. Владикіна, одним з найбільш дієвих засобів отримання необхідної інформації в такому випадку є опитування, тобто з'ясування у кандидатів у присяжні інформації, що стосується їх особи, життєвих і моральних установок, а також відносин з іншими учасниками кримінального судочинства. Відсторонення від участі в розгляді справи тих чи інших кандидатів у присяжні носить індивідуально орієнтований характер, тобто можуть використовуватися при визначенні можливості участі в розгляді кримінальної справи лише окремо взятих конкретних кандидатів у присяжні [5, с. 165].

Відповідно до абзацу 2 ч. 3 ст. 387 КПК України для з'ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуючого можуть ставити присяжним відповідні запитання. Втім, поза рамками положення залишається можливість поставлення питання захисником обвинуваченого чи представником (законним) потерпілого. Вважаємо, що відповідно до загальних засад та положень ст. 42, 45, 56, 58 та 59 КПК України, які визначають правовий статус вказаних учасників у кримінальному провадженні, вони вправі також ставити такі питання для з'ясування підстав, що унеможливають участь осіб, як присяжних.

Як вказує І.Р. Волоско, запитання мають бути сформульовані в простих і зрозумілих людям різного інтелектуального рівня виразах. Слід передбачити таку форму звернення до присяжних, щоб кожен з них сприймав питання як таке, що задається йому особисто. Також питання мають передбачати єдину однозначну відповідь – ствердну або заперечну. Не можна ставити запитання громіздкі, заплутані та такі, що допускають неоднозначні відповіді на них. Крім того, запитання не повинні формувати упереджене ставлення присяжних до обвинуваченого, а також передчасно розкривати обставини провадження.

У будь-якому випадку доцільно ставити лише такі запитання, відповіді на які дозволяють усунути тих кандидатів, що не відповідають вимогам закону, а також є потенційно необ'єктивними. Однак питання не повинні стосуватися конфіденційної інформації про осіб (домашня адреса, місце роботи тощо), оскільки її можна використати для впливу на присяжних. Тому в кожному конкретному випадку головуючий вправі відхилити питання, поставлене присяжному, якщо, на його думку, воно не стосується обставин, які впливають на виконання присяжним своїх обов'язків [8, с. 115-116].

Авторський колектив науково-практичного коментаря до КПК України вважає, що доцільно задавати питання у такому порядку:

- а) спрямовані на з'ясування формальних підстав відводу;
- б) спрямовані на з'ясування підстав самовідводу;
- в) спрямовані на з'ясування упередженості у зв'язку з винуватістю обвинуваченого чи характером кримінальної справи [38, с. 713].

Після завершення опитування учасники судового провадження можуть заявити відвід кожному з присяжних з підстав, передбачених статтями 75, 76 КПК України.

Відвід присяжному може бути заявлено з підстав, передбачених ст. 75 КПК України: 1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, близьким родичем чи членом сім'ї слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача; 2) якщо він брав участь у цьому провадженні як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, слідчий, прокурор, захисник або представник; 3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члені його сім'ї заінтересовані в результатах провадження; 4) за наявності інших обставин, які викликають сумнів у його неупередженості.

Особливості порядку вирішення заяви про відвід присяжного на етапі їх відбору для здійснення судового розгляду судом присяжних передбачено ч. 5 ст. 387 КПК України: усі питання, пов'язані зі звільненням присяжних від участі в

розгляді кримінального провадження, а також із самовідводом і відводом присяжних, вирішуються ухвалою суду у складі двох професійних суддів [74], що постановляється після проведення наради на місці без виходу до нарадчої кімнати, крім випадків, коли вихід до нарадчої кімнати буде визнаний судом необхідним. Як зазначено в інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ (далі ВССУ) від 05.10.2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України», така необхідність може виникнути, наприклад, якщо підставою для відводу стала інформація, підкріплена фото, аудіо-, відеоматеріалами, про перебування присяжного із однією зі сторін кримінального провадження у близьких стосунках. У разі якщо судді не прийшли до одноголосного рішення щодо вирішення питання, пов'язаного зі звільненням присяжного від участі в розгляді кримінального провадження або самовідводом чи відводом присяжного, присяжний вважається звільненим від участі в розгляді кримінального провадження або відведеним [57].

Так наприклад, ухвалою Деснянського районного суду м. Чернігова задовольнив відвід присяжного поданого обвинуваченим. Обвинувачений на обґрунтування заяви вказав на той факт, що присяжна ОСОБА_2 є знайомою його троюрідних сестер ОСОБА_8 та ОСОБА_9, тісно спілкується з ними, веде переписку в соціальній мережі, що викликає сумнів в її об'єктивності та неупередженості під час розгляду даного кримінального провадження. В судовому засіданні присяжна ОСОБА_2 підтвердила, що знайома з Муркіною ОСОБА_8 та ОСОБА_9 по зооволонтерській діяльності, але підтримувала з ними стосунки виключно по роботі. Втім, суд визнав таку заяву обґрунтованою [75].

При чому, як зазначає І.Р. Волоско, недоліком запровадження суду присяжних в Україні є те, що законодавцем не закріплено право сторін заявляти невмотивовані відводи кандидатам у присяжні. Надалі, вчена поясняє, що

Підставами для заявлення невмотивованого відводу є будь-які виявлені сторонами особливості особи кандидата в присяжні: наприклад, психологічна неврівноваженість, неприязне ставлення до кого-небудь з учасників судового розгляду, схильність до поспішних рішень. І наводить приклад рішення Верховного суду США у справі «Сполучені Штати проти Джона де Лореана» 1985 року, в якій адвокат Говард Вейцман відчував упереджене ставлення одного з кандидатів до свого підзахисного. Оскільки кандидат ретельно приховував свої почуття, тому не було можливості заявити йому відвід. Тоді Вейцман почав задавати йому питання. Чоловік встав і, підійшовши ближче до адвоката, був готовий його вдарити. Кандидат у присяжні був відведений [8, с. 122]. Вважаємо, що слід погодитися з позицією дослідника, оскільки подібна практика передбачена законодавством іншим держав, в тому числі і Франції.

Усі питання, пов'язані зі звільненням присяжних від участі в судовому розгляді, а також із самовідводом і відводом присяжних, вирішуються ухвалою суду у складі двох професійних суддів, що поставляється після проведення наради на місці без виходу до нарадчої кімнати, крім випадків, коли вихід до нарадчої кімнати буде визнаний судом необхідним. У разі якщо судді не дійшли одноголосного рішення щодо вирішення питання, пов'язаного зі звільненням присяжного від участі в розгляді кримінального провадження або самовідводом чи відводом присяжного, присяжний вважається звільненим від участі в розгляді кримінального провадження або відведеним. Якщо після цього присяжних залишилося більше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, присяжні визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа присяжних, що не були звільнені або відведені від участі в розгляді кримінального провадження [34, с. 576]. При цьому, згідно ч. 7 ст. 387 КПК України запасні присяжні під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати

участь у судовому розгляді. Про заміну вибулих основних присяжних запасними суд присяжних постановляє ухвалу.

Після визначення складу присяжних, відповідно до ст. 388 КПК України за пропозицією головуючого присяжні складають присягу, яку зачитує кожен присяжний, після чого підтверджує, що його права, обов'язки та компетенція йому зрозумілі. Як вказують автори науково-практичного кодексу до КПК України, Текст присяги зачитує кожен присяжний. Складають присягу як основні, так і запасні присяжні. Останні, хоча і не належать до складу суду, який буде ухвалювати рішення, однак вони мають бути обов'язково присутніми в залі судового засідання протягом усього часу з'ясування обставин і дослідження матеріалів кримінального провадження – тобто отримувати всю інформацію, яку отримують основні присяжні, зокрема й інформацію закритого судового засідання чи закритої його частини, і на них розповсюджується та сама відповідальність за її розголошення, як і на основних присяжних. Саме тому запасні присяжні із самого початку судового засідання мають бути «пов'язані» присягою із основним складом суду, який бере участь у кримінальному провадженні. За приписом абз. 2 ч. 2 ст. 388 КПК присяжний має підтвердити, що йому зрозумілі його права, обов'язки та компетенція [48, с. 698].

Таким чином, формування списку присяжних відбувається шляхом визначення осіб, що виявили бажання виконувати обов'язки присяжного у кримінальному провадженні. Таке визначення осіб здійснюється місцевими радами, шляхом затвердження списку таких осіб, який надалі передається до державних судових адміністрацій та перенаправляється місцевим судам. Вимоги щодо таких осіб та процедура формування списків присяжних передбачені ЗУ «Про судоустрій і статус суддів».

Процесуальний порядок відбору присяжних починається з виклику 7 осіб, визначених автоматизованою системою документообігу суду, з числа осіб-претендентів, що були передані до суду державною судовою адміністрацією, до судового засідання. Під час судового засідання такі особи мають повідомити, про

обставини, що виключають можливість їх участі у провадженні (передбачені ст. 75 КПК України). Також для виявлення таких обставин, учасники судового провадження (в т.ч. і головуючий) мають право опитувати таких осіб, шляхом поставлення питань. Дані питання можна виділити у три групи: 1) спрямовані на з'ясування формальних підстав відводу; 2) спрямовані на з'ясування підстав самовідводу; 3) спрямовані на з'ясування упередженості у зв'язку з винуватістю обвинуваченого чи характером кримінальної справи. У випадку виявлення таких обставин, учасники судового провадження мають право заявити відвід таким особам. Заяви про відвід розглядають судом у складі 2 професійних суддів з видаленням у нарадчу кімнату. У результаті має бути відібрано 3 присяжних та 2 запасних. У випадку, якщо після відбору залишилося недостатньо осіб, щоб сформувати склад суду до суду викликаються додаткові претенденти та здійснюється процедура відбору. У разі якщо осіб залишилося більше ніж потрібно, то у такому разі відбір здійснюється автоматизованою системою документообігу суду.

2.2. Права та обов'язки присяжних у кримінальному провадженні, їх процесуальний статус

Відповідно до теорії держави та права та позицій науковців, правовий статус особи визначається її правами та обов'язками [4, с. 179]. Таким чином процесуальний статус присяжного буде визначатися крізь характеристику його прав та обов'язків.

Процесуальний статус присяжного у кримінальному провадженні закріплений у цілому ряді нормативно-правових актів. Серед них можна відзначити ст. 63 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» згідно якої, присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя. Також згідно п. 23 ч.1 ст. 3 КПК України присяжний – це особа, яка уповноважена здійснювати правосуддя.

Відповідно до ч. 1 ст. 386 КПК України присяжний має право:

- 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;
- 2) робити нотатки під час судового засідання;
- 3) з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;
- 4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Втім, як зазначає А.Г. Маланюк, даний перелік прав не є вичерпним, та вказує, що даний також слід віднести:

- 1) право заявити про наявність обставин, що виключають його участь у судовому розгляді (ч. 2 ст. 387 КПК України);
- 2) дати пояснення щодо обставин, у зв'язку з якими присяжному було заявлено відвід (ч. 3 ст. 81 КПК України);
- 3) право на одержання доступу до матеріалів, що містять відомості, які складають державну таємницю, у зв'язку з виконанням покладених на них обов'язків (ч. 3 ст. 517 КПК) та інші [43, с. 233].

Також можна відзначити й низку інших прав, якими наділені присяжні у кримінальному провадженні. Так, згідно ч. 4 ст. 391 КПК України кожен із складу суду присяжних має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення.

Окрім цього, присяжний у ході судового розгляду має право вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіо-записуючі пристрої (ч. 6 ст. 27 КПК України).

Щодо основних прав присяжних закріплених у ч. 1 ст. 386 КПК України, то право брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні

можна визначати як ключове. Відповідно участь присяжного у кримінальному провадженні потребує його активної участі при дослідженні доказів для правильного вирішення справи по суті. Тобто винесення законного, справедливого, обґрунтованого, вмотивованого та справедливого рішення (ст. 370 КПК України).

Винесення такого рішення неможливо без встановлення фактичних обставин справи. КПК України у ст. 91 встановляє перелік обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, в тому числі, й у випадку розгляду справи судом присяжних. Згідно ч. 1 ст. 91 КПК України до цих обставин належать:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані,

виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, не повинні бути встановлені судом присяжних оскільки даний вид провадження непідсудний такому складу суду.

Встановлення даних обставин присяжними відбувається коли присяжні приходять до стану внутрішньої переконаності в існуванні даних обставин, в їх доведеності стороною обвинувачення. При чому внутрішнє переконання, як зазначено у ст. 94 КПК України, ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження. Дослідження обставин має на меті їх подальшу оцінку, де присяжні керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [37].

Втім, важливо відмітити, що право брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні присяжними не є абсолютним, оскільки питання винуватості присяжні не вирішують самостійно. Згідно ч. 3 ст. 383 КПК України усі питання, пов'язані з судовим розглядом, професійні судді і присяжні вирішують спільно, за винятком розгляду заявлених під час проведення засідань клопотань про обрання або зміну запобіжного заходу.

Дане положення дає змогу В.М. Тертишнику вказувати, що самостійного рішення (вердикту) присяжні, за такої концепції, не приймають, а отже – практично не відповідають ні за долю справи, ні за свої рішення. Пропонуючи ж їм спільно з судьями вирішувати всі питання судочинства законодавець торує шлях до колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і судів-професіоналів, котрі, за таких умов, свої помилки і зловживання можуть «списувати» на недосвідчених присяжних. Такі присяжні можуть легко стати ширмою судового безглуздя [69, с. 145].

Забезпеченням права на дослідження доказів у суді, є можливість присяжними ставити запитання учасникам судового розгляду, втім лише з дозволу головуючого.

Окрім прав передбачених у присяжного як учасника кримінального провадження, останні користується й спеціальними правами. Зокрема, ч. 1 ст. 68 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» передбачено, що присяжним за час виконання ними обов'язків у суді виплачується винагорода, розрахована виходячи з посадового окладу судді місцевого суду з урахуванням фактично відпрацьованого часу в порядку, визначеному Державною судовою адміністрацією України.

Щодо обов'язків присяжних, то в першу чергу можна відмітити ст. 63 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», в якій визначено, що присяжні виконують обов'язки, визначені п. 1, 2, 4-6 ч. 7 ст. 56 закону. До таких обов'язків слід віднести: 1) справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства; 2) дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів; 3) виявляти повагу до учасників процесу; 4) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання; 5) виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції.

Також обов'язки присяжного передбачені КПК України. У ч. 2 ст. 386 передбачено наступні обов'язки:

1) правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених цим Кодексом або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та

поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе;

2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого;

3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду;

4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;

5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;

б) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Необхідно відзначити, що наведений перелік не є вичерпним, адже законом передбачено і інші обов'язки присяжного. В своєму рішенні по справі «Телфнер проти Австрії» ЄСПЛ вказав, що презумпція невинуватості потребує, щоб судді й присяжні утрималися від заняття будь-якої позиції по справі до її завершення [61].

Щодо окремих обов'язків присяжного можна зазначити наступне. Так, як зазначають автори науково-практичного коментаря до кримінального процесуального кодексу, є відсутнім дієвий механізм контролю за виконанням присяжними своїх обов'язків, особливо тих, що стосуються заборони спілкування присяжних з особами, що не входять до складу суду, без дозволу головуючого, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, спрямована а те, щоб унеможливити вплив на присяжного з боку інших осіб і відповідно в подальшому, щоб забезпечити встановлення об'єктивної істини по справі [38, с. 711].

Аналогічно не прописаним механізм забезпечення й обов'язку не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням. Хоча варто зазначити, що згідно ч. 3 ст. 370 КПК України визнано таку вимогу до судового рішення як обґрунтованість, тобто яке хвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України. Таким чином, навіть якщо присяжний й здобуде якісь відомості про особу обвинуваченого, чи інші відомості, що стосуються кримінального провадження, він не зможе з їх допомогою обґрунтувати власне рішення. Втім, звісно, фактично такі відомості можуть вплинути на його стан внутрішнього переконання.

Також можна зазначити на такому обов'язку присяжного як обов'язку голосувати у нарадчій кімнаті під час вирішення питання по суті. Даний обов'язок закріплений у ч. 3 ст. 391 КПК України. Відповідно до даного положення ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого. При виникненні розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується шляхом голосування.

Також важливо відмітити, що правовий статус присяжного у кримінальному провадженні охоплює фактично двох суб'єктів: 1) безпосередньо присяжних та 2) запасних присяжних.

Потрібно відзначити, що діяльність останніх передбачена у ч. 8-10 ст. 387 та ч. 3 ст. 390 КПК України. Запасні присяжні під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді. Про заміну вибулих основних присяжних запасними суд присяжних постановляє ухвалу. У разі

неможливості виконання присяжним своїх обов'язків або у разі його відводу (самовідводу), до участі в судовому провадженні залучаються запасні присяжні.

На запасних присяжних під час виконання ними своїх повноважень поширюються всі гарантії, передбачені для основних присяжних. Вони також повинні виконувати обов'язки, визначені ч. 2 ст. 386 КПК України. Однак запасні присяжні не можуть користуватися всіма правами, наданими основним присяжним.

Зокрема, запасні присяжні не беруть участі у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні, не можуть ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються. Вони також не можуть просити головуючого роз'яснити їм норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Ці права запасний присяжний зможе здійснювати лише після того, як ухвалою суду його включать до складу основних присяжних. Із змісту ст. 320 КПК України можна зробити висновок, що судовий розгляд у цьому випадку продовжується. Таким чином, всі нез'ясовані чи незрозумілі для присяжного питання в процесі судового розгляду, коли він не міг активно брати в ньому участь, мають бути роз'яснені йому головуючим після включення його до складу суду присяжних [36, с. 576]. Відповідно, запасний присяжний не може брати участь при вирішенні питання по суті, тобто приймати участь у головуванні у нарадчій кімнаті.

Втім у будь-якому випадку моментом виникнення кримінально-процесуального статусу як присяжного так і запасного присяжного слід вважати момент складання присяги відповідно до ст. 390 КПК України.

Таким чином, процесуальний статус присяжного у кримінальному провадженні визначається крізь характеристику його прав та обов'язків. У кримінальному провадженні можна умовно виокремити процесуальний статус

основного присяжного і запасного присяжного. При цьому об'єм їх прав та обов'язки практично не відрізняється за виключенням того, що основні присяжні можуть приймати активну участь у дослідженні обставин справи на відміну від запасних. Права та обов'язки присяжного у кримінальному провадженні визначені у КПК (зокрема ст. 27, 81, 386, 387, 391 та інші), ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» (зокрема ст. 56 та 63 закону). Моментом виникнення кримінально-процесуального статусу як присяжного так і запасного присяжного слід вважати момент складання присяги відповідно до ст. 390 КПК України.

2.3. Гарантії та відповідальність присяжного у кримінальному провадженні

Окрім прав та обов'язків процесуальний статус присяжного є неповним без відповідних гарантій їх реалізації та виконання. Під гарантіями слід розуміти всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [79, с. 555].

Відповідно до ч. 3 ст. 68 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» на присяжних поширюються гарантії незалежності і недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків із здійснення правосуддя. За обґрунтованим клопотанням присяжного заходи безпеки щодо нього можуть уживатися і після закінчення виконання цих обов'язків.

Гарантії незалежності та недоторканності суддів закріплені у ч. 5 ст. 48 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» відповідно до якої, незалежність судді забезпечується:

- 1) особливим порядком його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень;
- 2) недоторканністю та імунітетом судді;
- 3) незмінюваністю судді;

- 4) порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;
- 5) заборонаю втручання у здійснення правосуддя;
- 6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді;
- 7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;
- 8) належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді;
- 9) функціонуванням органів суддівського врядування та самоврядування;
- 10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;
- 11) правом судді на відставку.

Гарантії недоторканності суддів передбачені у ст. 49 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів». У статті передбачені наступні гарантії:

1) без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку суду, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину;

2) суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судові рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку;

3) суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням;

2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для

попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину.

4) суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи за певними виключеннями;

5) судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором або його заступником;

6) суддя може бути тимчасово відсторонений від здійснення правосуддя на строк не більше двох місяців у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом. Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя ухвалюється Вищою радою правосуддя;

7) проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника та інші гарантії.

Зрозуміло, що не всі гарантії незалежності та недоторканності судді розповсюджуються й на присяжного у кримінальному провадженні. Втім вбачається, що гарантіями незалежності присяжного є 1) особливий порядок його призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень; 2) недоторканністю та імунітетом присяжного; 3) незмінюваністю присяжного; 4) порядком здійснення судочинства, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; 5) заборонаю втручання у здійснення правосуддя; 6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді; 7) окремим порядком фінансування; 8) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки присяжного, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту та інше.

Щодо гарантій недоторканності присяжного то до них можна віднести: 1) особливий порядок затримання або утримування під вартою чи арешту присяжного; 2) особливий порядок притягнення присяжного до кримінальної відповідальності; 3) особливим порядок повідомлення про підозру; 4) особливим порядком проведення слідчих (розшукових) дій; 5) особливим порядком відсторонення присяжного від здійснення правосуддя.

До іншої групи гарантій передбачених ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», які на думку А.А. Солодкова слід визначити як соціальні [65, с. 20], слід віднести гарантії закріплені у ч. 1 та 2 ст. 68. До них відносяться гарантії того, що:

1) присяжним за час виконання ними обов'язків у суді виплачується винагорода, розрахована виходячи з посадового окладу судді місцевого суду з урахуванням фактично відпрацьованого часу в порядку, визначеному Державною судовою адміністрацією України. Присяжним відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати здійснюються за рахунок коштів бюджетної програми на здійснення правосуддя територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України;

2) за присяжними на час виконання ними обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, визначені законом. Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається.

Особливе місце серед гарантій діяльності присяжних у кримінальному провадженні виступає положення щодо можливості застосування заходів безпеки до них. Відповідно до ст. 5 ЗУ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» для забезпечення безпеки присяжного та його близьких родичів, недоторканності житла, а також збереження їх майна з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися такі заходи: а) особиста охорона,

охорона житла і майна; б) видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; в) встановлення телефону за місцем проживання; г) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; ґ) тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку; д) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту; е) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання [54].

Також до гарантій діяльності присяжного слід віднести кримінальну та адміністративну відповідальність осіб за дії, що перешкоджають діяльності присяжного. Адміністративна відповідальність настає за прояв неповаги до присяжного, а також за перешкоджання посадовою особою під будь-яким приводом явці до суду присяжного настає адміністративна відповідальність (ст. 185⁻³, 185⁻⁵ Кодексу України про адміністративні правопорушення) [26].

Кримінальна відповідальність настає за втручання в будь-якій формі у діяльність присяжного з метою перешкодити виконанню ним обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення, а також за погрозу вбивством, насильством або знищенням майна присяжного, умисне знищення або пошкодження його майна, вбивство або замах на вбивство присяжного у зв'язку з діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 376–379 КК України) [33].

Проте окрім гарантій забезпечення належного користування присяжним своїх прав, щодо присяжних може бути застосована й певна відповідальність у випадку невиконання чи неналежного виконання покладених на присяжного обов'язків.

До присяжного може бути застосовано кримінальну відповідальність. Кримінальна відповідальності присяжного наступає, оскільки останній, як суб'єкт кримінального судочинства, користується усіма правами та обов'язками судді, то у випадку вчинення ним злочину, він може нести кримінальну відповідальність за ст. 375 КК України. Втім щодо даного складу злочину, то , як зазначає В.М. Щерба, дане питання є дискусійним [78, с. 140]. Також, він може нести

кримінальну відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, які йому стали відомі у зв'язку із виконанням обов'язків щодо відправлення правосуддя (ст. 381, 387 КК України).

Таким чином, гарантії діяльності присяжного можна умовно поділити на дві групи: 1) спеціальні (процесуальні) та 2) соціальні.

До спеціальних гарантій слід віднести гарантії, що передбачені ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» та стосуються незалежності та недоторканності діяльності присяжного. До них слід віднести 1) особливий порядок затримання або утримування під вартою чи арешту присяжного; 2) особливий порядок притягнення присяжного до кримінальної відповідальності; 3) особливим порядок повідомлення про підозру; 4) особливим порядком проведення слідчих (розшукових) дій; 5) особливим порядком відсторонення присяжного від здійснення правосуддя; 6) можливістю застосування заходів безпеки; 7) застосуванням адміністративної та кримінальної відповідальності до осіб, що перешкоджають діяльності присяжного.

До соціальних гарантій слід віднести гарантії, що стосуються грошового забезпечення присяжних та трудових прав особи, що виконує обов'язки присяжного. До них слід віднести сплату грошової винагороди за виконання обов'язків присяжного та збереження за місцем основної роботи всіх гарантій та пільг, на які має особа право.

Відповідальність присяжного за неналежне виконання останнім свої обов'язків передбачена КК України. Кримінальна відповідальність присяжного передбачена за постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення або ухвали (ст. 375 КК України). Також, він може нести кримінальну відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, які йому стали відомі у зв'язку із виконанням обов'язків щодо відправлення правосуддя (ст. 381, 387 КК України).

Розділ 3. ПОРЯДОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННЯ СУДОМ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

3.1. Процесуальний порядок розгляду кримінального провадження судом присяжних

Як вже було зазначено функціонування суду присяжних у кримінальному провадженні України було запроваджено з прийняттям КПК України. Кримінальне провадження судом присяжних здійснюється відповідно до загальних правил, що передбачено КПК України стосовно порядку судового провадження у суді першої інстанції, з особливостями, встановленими § 2 глави 30 КПК України.

Відповідно до ч. 3 ст. 31 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого - судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних.

Злочини, за вчинення яких передбачене довічне позбавлення волі передбачені КК України, та до яких відносяться: 1) посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 110); 2) посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112); 3) умисне вбивство (ч. 2 ст. 115); 4) терористичний акт, що призвів до загибелі людини (ч. 3 ст. 258); 5) фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки, або вчинені в особливо великих розмірах (ч. 3 ст. 321⁻¹); 6) посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348); 7) посягання на життя журналіста (ст. 348⁻¹); 8) посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у

зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379); 9) посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400); 10) опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, якщо вони були пов'язані з умисним вбивством начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби (ч. 5 ст. 404); 11) порушення законів та звичаїв війни, якщо вони поєднані з умисним вбивством (ст. 438); 12) застосування зброї масового знищення, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 439); 13) геноцид (ч. 1 ст. 442); 14) посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443); 15) найманство, що призвело до загибелі людини (ч. 3 ст. 447) [33].

При чому, як роз'яснено ВССУ з розгляду цивільних та кримінальних справ у інформаційному листі «Про деякі питання здійснення кримінального провадження в суді першої інстанції судом присяжних» № 223-106/0/4-17 від 20.01.2017 року, що відповідно до ст. 68 КК України одним із загальних правил призначення покарання за незакінчений злочин є незастосування довічного позбавлення волі за вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин, передбачений ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 258, ч. 3 ст. 321-1, ст. 348, ст. 348-1, ст. 379, ст. 400, ч. 5 ст. 404, ч. 3 ст. 447 КК України. В той же час винятком із загального правила, з огляду на закріплену у цій частині статті вказівку про обмеження її положень та з урахуванням санкцій наведених у ній статей Особливої частини КК, є вчинення готування та замах на злочин, передбачений ч. 3 ст. 110, ст. 112, ч. 2 ст. 438, ч. 2 ст. 439, ч. 1 ст. 442, ст. 443 КК. За вчинення готування та замах на ці злочини покарання у виді довічного позбавлення волі може бути призначене.

Одночасно з цим, як вказує Судова палата у кримінальних справах ВССУ системний аналіз положень чинного законодавства з огляду на вжите у ч. 3 ст. 31 КПК формулювання «щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі», зважаючи, що таке покарання у санкціях статей Особливої

частини КК не є безальтернативним, а також те, що наведене формулювання містить вказівку на злочин, за вчинення якого передбачено таке покарання, а не вказівку на можливість його призначення вироком суду, свідчить, що право на суд присяжних зберігається у обвинуваченого, який обвинувачується у вчиненні відповідного злочину, незалежно від його суб'єктивних характеристик (особа, що вчинила злочин, у віці до 18 років або понад 65 років, або жінка в стані вагітності тощо) чи стадії вчиненого злочину (готування до злочину, замах на злочин чи закінчений злочин) [55].

Тобто є 15 складів злочинів, щодо яких можливо здійснення судового розгляду судом присяжних. Проте в будь-якому разі такий розгляд можливий виключно за клопотанням обвинуваченого (обвинувачених). При чому, у випадку подання клопотання про здійснення судового провадження судом присяжних хоча б одним з обвинувачених такий розгляд має бути призначений стосовно усіх обвинувачених (ч. 3 ст. 31 КПК України).

Задля належного застосування обвинуваченим права на суд присяжних, прокурор відповідно до ст. 384 КПК України має роз'яснити останньому про таке право. Відповідно до абзацу 2 ч. 1 ст. 384 КПК України таке роз'яснення маж бути зроблене у письмовій формі. Письмове роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості і правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду. У випадку відсутності такого роз'яснення у матеріалах, що будуть направлені до суду в порядку підготовчого провадження, відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України має повернути обвинувальний акт прокурору для усунення недоліків.

Про повернення обвинувального акта прокурору суд постановляє відповідну ухвалу. Такою ухвалою суд зобов'язує прокурора усунути виявлені недоліки протягом визначеного ним розумного строку, який має бути достатнім для виправлення допущених недоліків. Ухвала негайно направляється прокурору для усунення зазначених у ній недоліків обвинувального акта, клопотання про

застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або для долучення необхідних додатків тощо [57].

Скористатися таким правом обвинувачений може під час здійснення судом підготовчого судового провадження. Як зазначено у інформаційному листі ВССУ «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» № 223-1430/0/4-12 від 03.10.2012, у разі подання клопотання обвинуваченим у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних, суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Таким же чином вирішуються питання у кримінальному провадженні стосовно кількох обвинувачених: судові провадження проводиться судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд. У випадку заявлення клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних другий професійний суддя, окрім головуючого, згідно з ч. 6 ст. 9 КПК України визначається автоматизованою системою документообігу суду зі складу колегії суддів, яка здійснювала підготовче провадження [57].

При чому таке клопотання може заявити обвинуваченим виключно на стадії підготовчого судового провадження. Під час судового розгляду справи дане клопотання задоволенню не підлягає. Так, наприклад ухвалою Біляївського районного суду Одеської області було відмовлено у клопотанні захисника обвинуваченого про проведення підготовчого судового засідання судом присяжних. Так в ухвалі було зазначено, що аналіз діючого КПК дає підстави вважати, що діючим законодавством не передбачено проведення підготовчого судового засідання судом присяжних, тому колегія судів вважає за необхідне відмовити у задоволенні клопотання захисника в частині проведення підготовчого судового засідання судом присяжних, а в частині клопотань

обвинувачених про розгляд справи судом присяжних вирішити під час підготовки до судового розгляду відповідно до ч. 2 ст. 315 КПК України [73].

Проте, якщо у ході судового розгляду виявиться, що прокурор не роз'яснив обвинуваченому право на здійснення судового розгляду щодо нього судом, то окрім повернення обвинувального акту, можливо також, призначення нового підготовчого провадження.

Так, в ухвалі Артемівського міськрайонного суду Донецької області, колегією суддів було прийнято рішення про повернення до стадії підготовчого судового засідання. Таке рішення було прийняте судом з огляду на те, що колегія суддів зазначає, що недодання до обвинувального акту і реєстру матеріалів досудового розслідування, які були передані до суду, письмового роз'яснення прокурором обвинуваченому про можливість, особливості і правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних є порушенням КПК України, яке при проведенні підготовчого судового засідання судом було залишено поза увагою.

Вказане порушення є істотним та не може бути усунуте під час судового розгляду, оскільки навіть за умови належного роз'яснення судом обвинуваченому особливостей та можливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних і надання розумного строку для прийняття ним рішення з приводу цього питання, у прийнятті такого рішення обвинувачений не буде повністю виваженим і вільним через заінтересованість у якомога скорішому прийнятті рішення, яким завершується кримінальне провадження. З метою додержання передбачених п.п. 13, 14, 21 ч.1 ст. 7 КПК України загальних засад кримінального провадження, а саме: забезпечення права обвинуваченого на захист, складовою якого є роз'яснення права на розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних ще до передачі обвинувального акта в суд, права на доступ обвинуваченого до правосуддя, зокрема, права розгляду кримінального провадження повноважним судом, забезпечення розумності строків судового розгляду, колегія суддів вважає

необхідним повернутися до стадії підготовчого судового засідання для вирішення питання про розгляд кримінального провадження судом присяжних.

Надалі підготовче провадження здійснюється у загальному порядку [72]. А саме у випадку відсутності підстав для повернення обвинувального акту суд переходить до вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду, зокрема:

1) визначає дату та місце проведення судового розгляду, враховуючи складність кримінального провадження, обсяг необхідних підготовчих дій для його проведення, можливості вирішення клопотань, заявлених учасникам судового провадження, тощо;

2) відповідно до загальних засад кримінального провадження визначає порядок розгляду кримінального провадження, зокрема з'ясовує, чи є підстави для здійснення судового розгляду кримінального провадження в закритому судовому засіданні та чи приймав слідчий суддя рішення (постановляв ухвалу) під час досудового розслідування про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні. Слід зауважити, що згідно з ч. 2 ст. 27 КПК кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито, крім деяких випадків, коли суд може (тобто має право, а не зобов'язаний) прийняти рішення про розгляд справи в закритому засіданні. До таких випадків закон відносить: розгляд справи, в якій обвинуваченим є неповнолітній, або справи про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи; необхідність забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, або запобігання розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставини, які принижують гідність особи; якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом.

Якщо слідчий суддя під час досудового розслідування постановив ухвалу про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні:

а) впродовж усього судового провадження – судове провадження проводиться у закритому судовому засіданні;

б) впродовж окремої частини судового провадження – суд, перевіrivши наявність підстав для здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні, приймає відповідне рішення.

3) з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді. Суд, враховуючи матеріали кримінального провадження та беручи до уваги клопотання, заявлені учасниками кримінального провадження (наприклад, про визнання цивільним позивачем), особу обвинуваченого, визначає коло учасників судового провадження і за необхідності залучає відповідного перекладача (сурдоперекладача);

4) розглядає клопотання учасників судового провадження про:

- здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, зокрема свідків обвинувачення та захисту. Також відповідно до ч. 7 ст. 101 КПК для допиту під час судового розгляду може бути викликаний експерт за клопотанням однієї із сторін або ж судом за власною ініціативою (ч. 1 ст. 356 КПК) для роз'яснення чи доповнення ним свого висновку. Крім того, для допиту малолітнього або неповнолітнього (на розсуд суду) свідка чи потерпілого відповідно до ч. 1 ст. 354 КПК викликаються законний представник, педагог чи психолог, а за необхідності – лікар. Для допиту неповнолітнього обвинуваченого, який не досяг шістнадцятирічного віку або якщо його визнано розумово відсталим, згідно з ч. 1 ст. 491 КПК за рішенням суду або за клопотанням захисника викликаються законний представник, педагог чи психолог, а у разі необхідності – лікар;

- витребування певних речей чи документів. Якщо у сторін при отриманні певних речей чи матеріалів (доказів) виникають труднощі, суд, призначаючи справу до судового розгляду під час підготовчого судового засідання, у разі задоволення клопотань про дослідження цих речей чи матеріалів, повинен

сприяти учасникам судового провадження в їх витребуванні шляхом надання відповідних запитів, судових доручень тощо.

5) вчиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду. До їх переліку слід віднести:

- забезпечення участі захисника для здійснення захисту за призначенням у випадках та у порядку, передбаченому ст. 49 КПК. Про залучення захисника для здійснення захисту за призначенням суд постановляє ухвалу;

- визнання особи законним представником обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача або представником потерпілого, цивільного позивача і відповідача, якщо рішення про це не було прийнято під час досудового розслідування;

- визнання потерпілого цивільним позивачем, якщо позов останнім не був заявлений під час досудового розслідування. Також суд за клопотанням цивільного позивача для забезпечення цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили може відповідно до ч. 2 ст. 170 КПК вирішити питання про накладення арешту на майно, якщо таких заходів не було вжито раніше. Про задоволення клопотання суд у порядку, визначеному ст. 172, 173 КПК, постановляє ухвалу. В такому ж порядку розглядається клопотання прокурора про накладення арешту на майно з метою забезпечення можливої конфіскації майна.

Також під час підготовчого судового засідання суд, за клопотанням учасників судового провадження, має право обрати, змінити чи скасувати запобіжний захід, обраний обвинуваченому.

Ухвалюючи рішення про призначення судового розгляду суд повинен постановити ухвалу про призначення судового розгляду судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. При цьому у таке судове засідання викликаються особи, кандидати у присяжні, у кількості 7 осіб, для відбору 3 присяжних та 2 запасних присяжних. Особи, що підлягають виклику,

як вже було зазначено, обираються автоматизованою системою документообігу суду з числі осіб, що було сформовані місцевою радою.

Після відкриття судового засідання в порядку здійснення судового розгляду (відповідно до ст. 342 КПК України) та вчинення підготовчих дій організаційного характеру, відбувається формування колегії суду присяжних. Процесуальний порядок формування колегії суду присяжних розглядалася нами у 2 розділі роботи, тому на цьому питанні зупинятися ми не будемо. Потрібно лише зазначити, що В подальшому склад присяжних може бути змінений за ініціативи головуючого в наступних випадках: 1) у разі невиконання присяжним обов'язків, передбачених ч. 2 ст. 386 КПК України; 2) за наявності обґрунтованих підстав вважати, що присяжний у результаті незаконного впливу втратив неупередженість, необхідну для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону. Як зазначає І.В. Гловюк, наявність обґрунтованих підстав вважати, що присяжний у результаті незаконного впливу втратив неупередженість, необхідну для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону, є надто загальним правилом. Незрозуміло, на думку вченого, які обставини можуть свідчити про втрату присяжним неупередженості, і у чому мають полягати фактичні прояви втрати присяжним неупередженості. Рівень такої неупередженості та її втрата є оціночною категорією, яка залежить від наявності ґрунтовних підстав, зазначених у відповідній ухвалі суду, яка поставляється у нарадчій кімнаті. До таких підстав можна віднести: особисту заяву присяжного головуючому про неможливість нести відповідальність за прийняття остаточного рішення у справі; неможливість дати належну оцінку доказам у справі у зв'язку з явними розбіжностями між присяжними; наявність особистих неприязних відносин з особами, які входять до складу суду; при прийнятті процесуальних рішень (ухвал) у ході судового засідання порушення однакового ставлення до сторін з точки зору позитивно розв'язаних клопотань [13, с. 211].

Після формування колегії суду присяжних та відбору запасних присяжних, приведення їх до присяги, колегія суду вважається сформованою та може приступити до наступного етапу судового розгляду – судового слідства (судового розгляду).

Судовий розгляд у суді присяжних починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі. Якщо ніхто з учасників судового провадження не заявить клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі, прокурор оголошує його короткий виклад. Перед початком оголошення головуєчий надає слово прокуророві, який зазначає, що ним буде проголошено короткий виклад обвинувального акта, в якому повинні бути викладені фактичні обставини кримінального правопорушення, які, на думку прокурора, є встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про і кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення, наявність обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Якщо у кримінальному провадженні декілька обвинувачених, прокурор оголошує обвинувальний акт щодо кожного з них, залежно від заявлених клопотань учасників [34, с. 550].

Надалі головуєчий повинен встановити особу обвинуваченого, з'ясовуючи його прізвище, ім'я, по батькові, місце і дату народження, місце проживання, заняття та сімейний стан, роз'яснює йому суть обвинувачення і запитує, чи зрозуміле воно йому, чи визнає він себе винним і чи бажає давати показання (ч. 1 ст. 348 КПК України). Як зазначає І. Волоско, у випадку відмови обвинуваченого надавати показання, головуєчий повинен роз'яснити присяжними положення ч. 1 ст. 63 Конституції України, відповідно до якої особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе [7, с. 165].

Після визначення меж судового розгляду, суд має встановити обсяг доказів, що підлягають дослідженню, та порядок їх дослідження згідно ст. 349 КПК

України. В даному випадку визначення такого обсягу має здійснюватися судом колегіально, втім вбачається, що фактично дане рішення має прийматися професійними суддями. Як зазначає А.Р. Туманянц порядок дослідження доказів має бути розрахований на краще з'ясування присяжними обставин кримінального провадження, щоб присяжні могли усвідомити весь обсяг доказової бази, який потім їм належить оцінювати. Порядок дослідження доказів у суді повинен бути побудований таким чином, щоб у присяжних створилося цілісне уявлення про обставини, які підлягають доведенню у справі [70, с. 286].

Також важливо відзначити, що відповідно до ч. 1 ст. 88 КПК України докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Як вбачається, підставою для такої заборони може бути можливість негативного впливу такої інформації на свідомість присяжних та їх неупередженості. Виключення з цього правила містяться у ч. 2 цієї статті та передбачають, що дослідження таких обставин можливо виключно у разі: 1) сторони погоджуються, щоб ці докази були визнані допустимими; 2) вони подаються для доказування того, що підозрюваний, обвинувачений діяв з певним умислом та мотивом або мав можливість, підготовку, обізнаність, потрібні для вчинення ним відповідного кримінального правопорушення, або не міг помилитися щодо обставин, за яких він вчинив відповідне кримінальне правопорушення; 3) їх подає сам підозрюваний, обвинувачений; 4) підозрюваний, обвинувачений використав подібні докази для дискредитації свідка.

Під час дослідження доказів у суді присяжні вправі брати участь у їх дослідженні, тобто вправі ознайомлюватися з документами, речовими доказами, висновками експерта, вправі з дозволу головуючого ставити питання запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які

допитуються. Також присяжні вправі просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа (ст. 386 КПК України).

Разом з тим, існують й певні обмеження щодо участі присяжних у дослідженні доказів та встановленні фактичних обставин кримінального провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 361 КПК України огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних. Втім, як стверджує І.В. Гловюк, доцільність такої норми викликає сумніви. Так, вчена вказує, що у класичному суді присяжних особливі порядки дослідження доказів пов'язані із недопущенням виникнення несправедливої упередженості, у тому числі й при дослідженні даних про обвинуваченого. Як приклад наводяться Федеральні правила про докази США в яких передбачено, що незважаючи на свою належність, доказ може бути визнано недопустимим у разі, якщо його доказова цінність істотно зменшується через небезпеку упередження, плутанини або введення в оману присяжних, а також на підставі міркувань про невиправдану затримку, витрат часу або непотрібному поданні дублюючих один одного доказів (правило 403) [77]. До даних, здатних викликати упередження присяжних щодо підсудного, крім відомостей про його особу, відносяться т. зв. «шокуючі» докази – речові докази, фотографії тощо, здатні спричинити на присяжних засідателів надмірний емоційний вплив і сформуванню негативне ставлення до підсудного до винесення вердикту [47]. Для огляду на місці це не характерно. Тим більше, зважаючи на українську модель суду присяжних, таке обмеження є недоцільним, враховуючи, що присяжні беруть участь у проведенні усіх інших судово-слідчих дій [13, с. 212]. Дійсно таке положення виглядає нелогічним як з огляду особливості моделі інституту присяжних в Україні, згідно якої присяжні разом з суддями вирішуються як питання права так і факту, так і з огляду на участь присяжних в усіх інших судово-слідчих діях.

Під час судового розгляду суд може вирішувати також питання щодо застосування запобіжних заходів до обвинуваченого. Втім, у випадку вирішення таких питань судом, присяжні не можуть приймати участь у її вирішенні. Хоча, у судовій практиці ця норма дотримується не завжди. Так, наприклад, колегією суддів Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області було винесено ухвалу про застосування до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з визначеним розміром застави продовжити на строк два місяці. При чому це питання вирішувалося за участю основних та запасних присяжних [76].

Після закінчення дослідження обставин провадження та перевірки їх доказами (про що виноситься судом ухвала), суд переходить до судових дебатів та оголошення обвинуваченим останнього слова. З закінченням судових дебатів та оголошення останнього слова обвинуваченим, суд видаляються з залу судових засідань та направляється до нарадчої кімнати для ухвалення рішення по суті.

Таким чином, процесуальний порядок розгляду кримінального провадження судом присяжних передбачає певні особливості здійснення підготовчого судово провадження та судового розгляду.

На стадії підготовчого провадження у обвинуваченого є право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних. При чому таке право у особи є лише на цій стадії, тільки якщо прокурор не роз'яснив обвинуваченому його право на суд присяжних, а суд проігнорував таке порушення, суд під час судового розгляду може вирішити питання про повернення до підготовчого провадження для усунення такого недоліку. Ухвалюючи рішення про призначення судового розгляду суд повинен за допомогою автоматизованої системи документообігу суду визначити другого професійного суддю та осіб, що підлягають виклику до суду для формування колегії суду (присяжних та запасних присяжних) у кількості 7 осіб.

На стадії судового розгляду, після відкриття судового засідання та вчинення підготовчих дій, здійснюється процедура відбору присяжних та формування

колегії суду. Відбір присяжних здійснюється шляхом встановлення обставин, що виключають їх участь у провадженні. Таке встановлення відбувається через здійснення опитування викликаних осіб суддями та сторонами кримінального провадження. У випадку встановлення обставин, що свідчать про неможливість їх участі у кримінальному провадженні як присяжних, таким особам можуть бути заявлений відвід у порядку ст. 75 КПК України. Альтернативно, такі особи можуть заявити клопотання про їх неможливість участі у провадженні. Під час здійснення судового розгляду (судового слідства) присяжні можуть приймати участь у дослідженні доказів, та ставити питання учасникам судового провадження, втім лише з дозволу головуючого. Одночасно з цим, огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних, втім, на нашу думку, для такого категоричного положення відсутні підстави, з огляду на особливості моделі інституту присяжних в Україні, згідно якої присяжні разом з суддями вирішуються як питання права так і факту, так і з огляду на участь присяжних в усіх інших судово-слідчих діях.

3.2. Прийняття рішення за результатами розгляду провадження судом присяжних

Після видалення з залу судових засідань суд видаляється до нарадчої кімнати для ухвалення рішення по суті. З процесуальної точки зору, порядок наради і голосування в суді присяжних регулюється ст. 391 КПК України.

Так, ч. 1 ст. 391 КПК України визначено, що нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені ст. 368 КПК України, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів.

Згідно ст. 368 КПК України питання, що вирішуються судом під час ухвалення вироку є:

- 1) чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа;
- 2) чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений;

- 3) чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення;
- 4) чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення;
- 5) чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, і які саме;
- 6) яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати, які обов'язки слід покласти на особу в разі її звільнення від відбuvання покарання з випробуванням;
- 7) чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чю користь, в якому розмірі та в якому порядку;
- 8) чи є підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;
- 9) чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності;
- 10) чи є підстави для застосування до обвинуваченого, який вчинив кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, примусового заходу медичного характеру, передбаченого ч. 2 ст. 94 КК України;
- 11) чи слід у випадках, передбачених ст. 96 КК України, застосувати до обвинуваченого примусове лікування;
- 12) чи необхідно призначити неповнолітньому громадського вихователя;
- 13) що належить вчинити з майном, на яке накладено арешт, речовими доказами і документами;
- 14) на кого мають бути покладені процесуальні витрати і в якому розмірі;
- 15) як вчинити із заходами забезпечення кримінального провадження.

Так, зокрема ухвалюючи виправдувальний вирок колегія суддів та присяжних Суворовського районного суду м. Одеси визначили питання, щодо вирішення цивільного позову, який відповідно до вироку був залишений без розгляду, а також було вирішено долю речових доказів зібраних під час

досудового розслідування [10]. Аналогічні висновки містяться й у інших рішеннях прийнятих судами у складі суду присяжних [9].

Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Дане положення згоджується з рекомендаціями Ради Європи, зокрема з рекомендацією № 4 (87)18, відповідно до якої, коли присяжними засідателями або ж засідателями-непрофесіоналами разом з професійними суддями визначається ступінь вини, рішення має прийматись простою чи кваліфікованою більшістю без будь-яких вимог щодо однотайності.

Головуючий голосує останнім. Ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого.

При виникненні розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується шляхом голосування (ч. 2 і 3 ст. 391 КПК України).

Ухвалюючи таке рішення та вирішуючи дані питання, професійні судді та присяжні повинні діяти на підставі внутрішнього переконання відповідно до ст. 94 КПК України. Таке переконання повинно ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Так, зокрема ухвалюючи обвинувальний вирок щодо особи колегія Лисичанського міського суду Луганської області критично віднеслась до показань обвинуваченого, щодо невизнання вини, мотивуючи своє рішення результатами дослідження представлених прокурором доказів. Так була враховані результати проведених експертиз, протоколами огляду місця події,

трупа та показань інших обвинувачених, що є фіксування процесу оцінки доказів з точки зору їх достовірності, та достатності для ухвалення рішення [11].

При цьому присяжні, окрім внутрішнього переконання повинні керуватися при ухваленні рішення законом і совістю.

Необхідність формування внутрішнього переконання є однією із засад вільної оцінки доказів. Внутрішнє переконання можна розглядати як мету (результат) оцінки доказів у разі прийняття будь-якого процесуального рішення та спосіб оцінки доказів.

Внутрішнє переконання – це такий стан свідомості суб'єкта оцінки, коли він вважає, що зібрані й перевірені у справі докази є достатніми для вирішення питання щодо наявності чи відсутності обставин, які входять до предмета доказування, або інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи [41, с. 209].

Як зазначає Т.С. Нешик, переконання присяжного по конкретній справі може бути зумовлене не лише сукупністю доказів, а й іншими факторами, які не мають юридичного значення. Це можуть бути стереотипи, що склалися у присяжного щодо певного кола людей (наприклад, високий рівень злочинності серед представників ромської общини), зовнішній вигляд та поведінка обвинуваченого, його реакція на показання свідків тощо [49, с. 341].

У психології запропоновано різноманітні класифікації соціальних стереотипів, зокрема:

1) антропологічні стереотипи – оцінка особистості та її поведінки враховується із особливостей її фізичного обліку;

2) етнонаціональні стереотипи – проявляються у тому випадку, якщо оцінка психологічних якостей людини залежить від її приналежності до тієї чи іншої раси, нації, етнічної групи;

3) соціально-статусні та соціально-рольові стереотипи – оцінка особистісних якостей людини надається залежно від її соціального статусу, посадового становища та ролі, що нею виконується;

4) експресивно-естетичні стереотипи – визначаються залежністю оцінки людини від її зовнішньої привабливості;

5) вербально-поведінкові стереотипи, пов'язані із формуванням оцінки на підставі зовнішніх проявів поведінки (особливості мови, міміки) [59, с. 65].

Також, щодо соціальних стереотипів у науці соціальної психології були розроблені положення про ті упередження, які є достатньо стійкими та впливають на оцінку поведінки інших людей, отже, присутні у правосвідомості у вигляді негативних установок. Наприклад, до них можна віднести:

1) схильність пояснювати дії інших людей внутрішніми причинами (помилка відповідності);

2) схильність пояснювати причини своїх невдач зовнішніми факторами, причини невдач інших людей – внутрішніми;

3) схильність приписувати удачі - внутрішнім причинам, в невдачі – зовнішніми (помилка самовиправлення);

4) перше враження під час сприйняття здійснює тривалий вплив на соціальне мислення і соціальну поведінку [59, с. 75].

Ще одним фактором, що впливає і яким маються користуватися присяжні під час прийняття рішення, – це совість. Совість виступає центральною сутнісною характеристикою особистості, невід'ємною частиною будь-якої особи.

Відповідно до тлумачного словника, совість – це усвідомлення і почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством; моральні принципи, огляди, переконання [50, с. 349].

На думку І.О. Ільїна, совість характеризує здатність особистості здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки і вимагати від себе їх виконання, робити самооцінку здійснюваних вчинків [21, с. 149].

Н.А. Полякова зазначає, що категорія совісті хоча і є складовою моральної свідомості людини, виступає також внутрішнім регулятором правосвідомості,

тим елементом, що поєднує моральну та правову свідомість присяжного. У почуття совісті входить і почуття відповідальності, яку присяжні відчують перед суспільством, виконуючи свої обов'язки у суді. Совість залишається морально-психологічною категорією, на котру нанизуються емоційні переживання. Пов'язані із оцінкою правової ситуації, що розглядається в суді, та котру повинні оцінити присяжні [53, с. 15].

Таким чином, ухвалення рішення відбувається у нарадчій кімнаті усім складом суду (професійними суддями та присяжними), шляхом послідовного вирішення кола питань (відповіді на них) визначених у ст. 368 КПК України. Вирішення питань відбувається шляхом голосування, простою більшістю голосів, що відповідає європейським стандартам відправлення правосуддя судом за участю присяжних. Під час вирішення питань присяжні мають керуватися своїм внутрішнім переконанням, законом та совістю.

Внутрішнє переконання передбачає певний стан особи, що має ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. В той же час, присяжні під час ухвалення рішень керуються й іншими факторами, зокрема певними соціальними стереотипами, негативними установками, що можуть мати вирішальне значення, оскільки рішення приймаються простою більшістю голосів колеґії суду.

Совість присяжного є додатковим фактором, що впливає на прийняття рішення останнім. Совість присяжного має включати наявні у суспільстві уявлення про міру належної поведінки людини у суспільстві, уявлення про добро та зло. В той же час, совість є складовою правосвідомості присяжного й має ґрунтуватися не лише на пануючих у суспільстві ідеях справедливого і правильного, а й на відповідних нормах чинного законодавства.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки:

1. Загалом можна виділити дві світові моделі суду присяжних:

- 1) англо-американська (класична);
- 2) континентальна (європейська) моделі суду присяжних.

Англо-американській (класичній) моделі суду присяжних характерним є

1) універсальна система відбору присяжних згідно якої присяжним може бути будь-яка особа, що є громадянином (підданим) цієї країни за умови задоволення певних вимог (як то певний вік, належний медичний стан, відсутність судимостей та інш.); 2) відмежування повноважень присяжних та судді, які здійснюють судовий розгляд справи та неможливість впливу судді під час ухвалення вердикту присяжними; 3) особливості пов'язані з формою та суттю вердикту (як то наявність переліку питань, на які повинні дати відповідь присяжні, відсутність необхідності мотивування, розмежування питань права та факту та інш.); 4) необхідність винесення рішення присяжними одногolosно; 5) розмежування питань права (що вирішуються суддями) та питань факту (що вирішуються присяжними).

Континентальна (європейська) модель здійснення судового розгляду судом присяжних має наступні особливості: 1) відбір присяжних носить обмежений характер, оскільки висуваються ряд вимог до присяжного (шефена); 2) строковий характер дії повноважень присяжних (як от 5-річний термін повноважень шефенів у Німеччині); 3) кількість присяжних не є універсально-встановленою та може бути як 2 шефени так і 8 присяжних; 4) спільне здійснення судового розгляду суддями і присяжними та активна участь судді у встановленні фактичних обставин кримінального провадження; 5) наявність списку питань, що підлягають вирішенню присяжними («питальний лист») та наявність мотивування судового рішення; 6) можливість оскарження рішення суду присяжних (як обвинувального так і виправдувального).

2. Можна виділити сім етапів становленням суду присяжних в Україні: 1) період Київської Русі та функціонування вервних (общинні) суди, інститут «судних мужів»; 2) період польсько-литовського панування та існування копних судів; 3) період Гетьманщини та функціонування козацьких судів; 4) пов'язаний з проведенням у Російській імперії судової реформи 1864 р. та становленням суду присяжних класичного зразку; 5) пов'язаний із добою Національно-визвольних змагань 1917-1920 рр.; 6) радянський період для якого характерне існування суду народних засідателів та присяжних; та 7) сучасний період, що характеризується існуванням суду присяжних у кримінальному провадженні.

3. Формування списку присяжних відбувається шляхом визначення осіб, що виявили бажання виконувати обов'язки присяжного у кримінальному провадженні. Таке визначення осіб здійснюється місцевими радами, шляхом затвердження списку таких осіб, який надалі передається до державних судових адміністрацій та перенаправляється місцевим судам. Вимоги щодо таких осіб та процедура формування списків присяжних передбачені ЗУ «Про судоустрій і статус суддів».

Процесуальний порядок відбору присяжних починається з виклику 7 осіб, визначених автоматизованою системою документообігу суду, з числа осіб-претендентів, що були передані до суду державною судовою адміністрацією, до судового засідання. Під час судового засідання такі особи мають повідомити, про обставини, що виключають можливість їх участі у провадженні (передбачені ст. 75 КПК України). Також для виявлення таких обставин, учасники судового провадження (в т.ч. і головуючий) мають право опитувати таких осіб, шляхом поставлення питань. Дані питання можна виділити у три групи: 1) спрямовані на з'ясування формальних підстав відводу; 2) спрямовані на з'ясування підстав самовідводу; 3) спрямовані на з'ясування упередженості у зв'язку з винуватістю обвинуваченого чи характером кримінальної справи. У випадку виявлення таких обставин, учасники судового провадження мають право заявити відвід таким особам. Заяви про відвід розглядають судом у складі 2 професійних суддів з

видаленням у нарадчу кімнату. У результаті має бути відібрано 3 присяжних та 2 запасних. У випадку, якщо після відбору залишилося недостатньо осіб, щоб сформувати склад суду до суду викликаються додаткові претенденти та здійснюється процедура відбору. У разі якщо осіб залишилося більше ніж потрібно, то у такому разі відбір здійснюється автоматизованою системою документообігу суду.

4. Процесуальний статус присяжного у кримінальному провадженні визначається крізь характеристику його прав та обов'язків. У кримінальному провадженні можна умовно виокремити процесуальний статус основного присяжного і запасного присяжного. При цьому об'єм їх прав та обов'язки практично не відрізняється за виключенням того, що основні присяжні можуть приймати активну участь у дослідженні обставин справи на відміну від запасних. Права та обов'язки присяжного у кримінальному провадженні визначені у КПК (зокрема ст. 27, 81, 386, 387, 391 та інші), ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» (зокрема ст. 56 та 63 закону). Моментом виникнення кримінально-процесуального статусу як присяжного так і запасного присяжного слід вважати момент складання присяги відповідно до ст. 390 КПК України.

5. Гарантії діяльності присяжного можна умовно поділити на дві групи: 1) спеціальні (процесуальні) та 2) соціальні.

До спеціальних гарантій слід віднести гарантії, що передбачені ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» та стосуються незалежності та недоторканності діяльності присяжного. До них слід віднести 1) особливий порядок затримання або утримування під вартою чи арешту присяжного; 2) особливий порядок притягнення присяжного до кримінальної відповідальності; 3) особливим порядком повідомлення про підозру; 4) особливим порядком проведення слідчих (розшукових) дій; 5) особливим порядком відсторонення присяжного від здійснення правосуддя; 6) можливістю застосування заходів безпеки; 7) застосуванням адміністративної та кримінальної відповідальності до осіб, що перешкоджають діяльності присяжного.

До соціальних гарантій слід віднести гарантії, що стосуються грошового забезпечення присяжних та трудових прав особи, що виконує обов'язки присяжного. До них слід віднести сплату грошової винагороди за виконання обов'язків присяжного та збереження за місцем основної роботи всіх гарантій та пільг, на які має особа право.

Відповідальність присяжного за неналежне виконання останнім свої обов'язків передбачена КК України. Кримінальна відповідальність присяжного передбачена за постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення або ухвали (ст. 375 КК України). Також, він може нести кримінальну відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист, розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, які йому стали відомі у зв'язку із виконанням обов'язків щодо відправлення правосуддя (ст. 381, 387 КК України).

6. Процесуальний порядок розгляду кримінального провадження судом присяжних передбачає певні особливості здійснення підготовчого судово провадження та судового розгляду.

На стадії підготовчого провадження у обвинуваченого є право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних. При чому таке право у особи є лише на цій стадії, тільки якщо прокурор не роз'яснив обвинуваченому його право на суд присяжних, а суд проігнорував таке порушення, суд під час судового розгляду може вирішити питання про повернення до підготовчого провадження для усунення такого недоліку. Ухвалюючи рішення про призначення судового розгляду суд повинен за допомогою автоматизованої системи документообігу суду визначити другого професійного суддю та осіб, що підлягають виклику до суду для формування колегії суду (присяжних та запасних присяжних) у кількості 7 осіб.

На стадії судового розгляду, після відкриття судового засідання та вчинення підготовчих дій, здійснюється процедура відбору присяжних та формування колегії суду. Відбір присяжних здійснюється шляхом встановлення обставин, що

виключають їх участь у провадженні. Таке встановлення відбувається через здійснення опитування викликаних осіб суддями та сторонами кримінального провадження. У випадку встановлення обставин, що свідчать про неможливість їх участі у кримінальному провадженні як присяжних, таким особам можуть бути заявлений відвід у порядку ст. 75 КПК України. Альтернативно, такі особи можуть заявити клопотання про їх неможливість участі у провадженні. Під час здійснення судового розгляду (судового слідства) присяжні можуть приймати участь у дослідженні доказів, та ставити питання учасникам судового провадження, втім лише з дозволу головуючого. Одночасно з цим, огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних, втім, на нашу думку, для такого категоричного положення відсутні підстави, з огляду на особливості моделі інституту присяжних в Україні, згідно якої присяжні разом з суддями вирішуються як питання права так і факту, так і з огляду на участь присяжних в усіх інших судово-слідчих діях.

7. Ухвалення рішення відбувається у нарадчій кімнаті усім складом суду (професійними суддями та присяжними), шляхом послідовного вирішення кола питань (відповіді на них) визначених у ст. 368 КПК України. Вирішення питань відбувається шляхом голосування, простою більшістю голосів, що відповідає європейським стандартам відправлення правосуддя судом за участю присяжних. Під час вирішення питань присяжні мають керуватися своїм внутрішнім переконанням, законом та совістю.

Внутрішнє переконання передбачає певний стан особи, що має ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. В той же час, присяжні під час ухвалення рішень керуються й іншими факторами, зокрема певними соціальними стереотипами,

негативними установками, що можуть мати вирішальне значення, оскільки рішення приймаються простою більшістю голосів колегії суду.

Совість присяжного є додатковим фактором, що впливає на прийняття рішення останнім. Совість присяжного має включати наявні у суспільстві уявлення про міру належної поведінки людини у суспільстві, уявлення про добро та зло. В той же час, совість є складовою правосвідомості присяжного й має ґрунтуватися не лише на пануючих у суспільстві ідеях справедливого і правильного, а й на відповідних нормах чинного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева Л.С. Проблема факта и права в суде присяжных / Л.С. Алексеева // Научные труды : сборник. – М.: Российская правовая академия, 1993. – 312 с.
2. Апарова Т.В. Суды и судебный процесс Великобритании: Англия, Уэльс, Шотландия / Т.В. Апарова ; Ин-т междунар. права и экономики. – М. : Триада, Лтд, 1996. – 157 с.
3. Берчук Д.В. Порівняльно-правовий аналіз суду присяжних у континентальній, англосаксонській правових системах та в Росії / Д.В. Берчук // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/1_2014/Berchuk.pdf
4. Васильев А. М. Правовые категории / А. М. Васильев. – М. : Юрид. лит., 1976. – 264 с.
5. Владыкина Т.А. Методологические основания производства по уголовным делам, рассматриваемым судом с участием присяжных заседателей : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / Владыкина Татьяна Анатольевна. - Екатеринбург, 2016. – 347 с.
6. Войнарович А. Б. Участь народу в здійсненні правосуддя у кримінальних справах за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Альона Богданівна Войнарович. – Л., 2011. – 203 с.
7. Волоско І. Дослідження доказів у суді присяжних / І. Волоско // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 8. – С. 164-168. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_8_33
8. Волоско І.Р. Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 2017. – 244 с.
9. Вирок Борівського районного суду Харківської області від 24.02.2014 року (Справа № 614/91/14-к). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37284915>

10. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 24.10.2016 року (Справа № 504/4724/13-к). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62185465>
11. Вирок Лисичанського міського суду Луганської області від 30.10.2017 року (Справа № 425/254/15-к). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70918118>
12. Гловюк І.В. Вердикт присяжних: de lege ferenda / І.В. Гловюк // Порівняльно-аналітичне право : електрон. наук. вид. – 2014. – № 5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pap.in.ua/5_2014/107.pdf
13. Гловюк І.В. Діяльність суду присяжних в Україні за КПК 2012 року: окремі організаційні та процесуальні аспекти / І.В. Гловюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія "Юридичні науки". – 2014. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 211.
14. Головненков П.В. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO) : науч.-практ. коммент. и пер. текста закона / Павел Головненков, Наталья Спица ; вступ. ст. Уве Хелльманна. – М. : МГЮА, 2012. – 404 с. С. 93.
15. Гуценко К.Ф. Уголовный процесс западных государств / К.Ф. Гуценко, Л.В. Головкин, Б.А. Филимонов. – М. : Зерцало-М, 2001. – 480 с.
16. Дюмулэ М. Суд присяжных во Франции / М. Дюмулэ // Предупреждение преступности. – 2003. – № 1. – С. 37–41.
17. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. – Київ, 2015. – 708 с.
18. Єрмолаєв В.М. Вищі представницькі органи влади в Україні (історико-правове дослідження) : монографія / В.М. Єрмолаєв. – Х. : Право, 2005. – 272 с.
19. Єрмолаєв В. Суд присяжних в Україні: історико-правові аспекти (до 150-річчя судової реформи 1864 р.) / В. Єрмолаєв // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2 (77). – С. 27-41.

20. Ильин И.А. О правосознания / И. А. Ильин ; подгот. текста и вступ. ст. И.Н. Смирнова. – Мюнхен ; Москва : Рарогъ, 1993. – 235 с.
21. Ильин И.А. Путь к очевидности / И.А. Ильин. – М. : Республика, 1993. – 431 с.
22. Інформаційна довідка «Інститут присяжних: зарубіжний досвід» / Європейський інформаційно-дослідницький інститут. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29341.pdf>
23. Історія держави і права Української РСР : в 2 т. / редкол. Б. М. Бабій та ін. – К. : Наук. думка, 1967. – Т. 2. 1937–1967 рр. – 427 с.
24. Карнозова Л.М. Суд присяжных в постсоветской России – институт гражданского общества? / Л.М. Карнозова, С. Климова // Закон и право. – 2006. – № 9. – С. 7–31.
25. Карпов Н.С. Виклик присяжних засідателів / Н.С. Карпов, В.М. Щерба // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2014. – № 1. – С. 209–214.
26. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-21) : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>
27. Коломенская С.А. Состав и численность коллегии присяжных заседателей в США / С.А. Коломенская // Российская юстиция. – 2007. – № 9. – С. 68–70.
28. Колюх В.В. Інститут суду присяжних в Україні в контексті зарубіжного досвіду / В.В. Колюх // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2017. – Вип. 131. – С. 68-78.
29. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004

30. Конституция Соединённых Штатов Америки : [принята 17 сент. 1787 г. : полный текст с 26 поправками] // Конституции зарубежных стран / сост. В.И. Дубровин. – М. : Юрлитинформ, 2001. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://studentforever2007.narod.ru/constusa.html>
31. Конституція України : Конституція України; Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
32. Котеля Е.Г. Уголовно-процессуальный статус присяжных заседателей : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Котеля Екатерина Григорьевна ; Ур. гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 2009. – 21 с.
33. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
34. Кримінальний процес : підручник / за ред.: В.Я. Тацій, Ю.М. Грошевой, О.В. Капліна, О. Г. Шило. – Харків : Право, 2013. – 824 с.
35. Кримінальний процесуальний кодекс : Наук.-практ. коментар / За заг. ред. В.Г. Гончаренко, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
36. Кримінальний процесуальний кодекс України : [науково-практичний коментар] : у 2 томах / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевой, Ю.М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 2 – 664 с.
37. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 13.04.2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>
38. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Харків : Одісей, 2013. – 1104 с.
39. Кримінально-процесуальне право України : підручник / заг. ред. Ю.П. Аленін. - Харків : Одісей, 2009. – 816 с.

40. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28.12.1960 № 1001-05 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1001-05>

41. Кримінально-процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар. За заг. ред. В.Т. Маляренка. В.Г. Гончаренка. – Вид. 3-те, перероблене та доповнене / В.Т. Маляренко. В.Г. Гончаренко. – К. «Юрисконсульт». – 2006. – 890 с.

42. Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Джеремі Макбрайд. - Київ : К.І.С., 2010. – 576 с.

43. Маланюк А. Право присяжного на участь у вирішенні правових питань у кримінальному провадженні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (12–13 лютого 2015 р.): у 2 ч. – Ч. 2. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. – С. 233-236.

44. Михайлов П. Л. Суд присяжных во Франции: становление, развитие и трансформация / П.Л. Михайлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 428 с.

45. Мясковецький В.Д. Німецький досвід організації судової влади: порівняльно-правовий аналіз / В.Д. Мясковецький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=343%3A091012-17&catid=52%3A6-1012&Itemid=64&lang=ru

46. Насонов С.А. Судебное следствие в суде присяжных: законодательство, теория, практика : науч.-практ. пособие / С.А. Насонов ; Независ. эксперт.- правовой совет. – М. : Р. Валент, 2001. – 192 с.

47. Насонов С.Л. Запрет исследования доказательств, способных вызвать предубеждение присяжных заседателей в отношении подсудимого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sibac.info/13541>

48. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України : від 13 квіт. 2012 р. / [О. А. Банчук та ін.] ; за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.

49. Нешик Т.С. Фактори, що впливають на постановлення присяжними вердикту / Т.С. Нешик // Право і суспільство. – 2014. – № 5.2. – С 339-342. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_5.2_75

50. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Том 3 / Укладачі: В.В. Яременко. О.М. Сліпушко ; За ред. О.А. Амануні. - К. : Аконіт. – 2007. – 862 с.

51. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2017 році / Державна судова адміністрація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://court.gov.ua/userfiles/file/DSA/2018_DSA_NAKAZY/ogl_2017_copy.pdf

52. Положення про автоматизовану систему документообігу суду : Рішення Ради суддів України № 30 від 24 листопада 2010 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://goo.gl/RpkYqU>

53. Полякова Н.А. Правосознание присяжных заседателей как основание вынесения вердикта: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук :12.00.09 / Южно-Уральский государственный университет. – Челябинск, 2007. – 21 с.

54. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/3781-12>

55. Про деякі питання здійснення кримінального провадження в суді першої інстанції судом присяжних : Лист Судової палата у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ № 223-106/0/4-17 від 20.01.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/4ko9Mc>

56. Про затвердження списків присяжних для місцевих загальних судів, розташованих на території Одеської області: Рішення Одеської обласної ради № 417-VII від 16 червня 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/417-VII.pdf>

57. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Лист Вищого спеціалізованого суду України від 03.10.2012 № 223-1430/0/4-12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v1430740-12>

58. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19>

59. Реан А. А., Коломнський Я.Л. Соціальна педагогічна психологія / А.А. Реан. Я.Л. Коломнський. – СПб. : «Пітер». 1999. – 416 с.

60. Руденко В. Н. Участие граждан в отправлении правосудия в современном мире / В.Н. Руденко ; РАН, Урал. отд-е, Ин-т философии и права. – Екатеринбург : УрО РАН, 2011. – 644 с.

61. Руководство по справедливому судопроизводству / Amnesty International. – 2-е изд. – London : Amnesty International, 2014. – 254 с. С. 127. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/kzW6nn>

62. Русанова І.О. Проблеми організації суду присяжних в Україні : дис. ... канд. юрид. наук «12.00.10» / Русанова Ірина Олександрівна. - Харків, 2003. – 195 с.

63. Словська І.Є. Суд присяжних: становлення і функціонування (зарубіжний досвід) / І.Є. Словська // Право і суспільство. – 2015. – № 5–2. – С. 72–77.

64. Солодков А.А. Сучасні світові моделі суду присяжних / А.А. Солодков // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. – № 10-2. Том. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-2/part_2/40.pdf

65. Солодков А.А. Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суді присяжних в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Солодков ; кер. роботи О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2015. – 20 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/9992>

66. Справа «Папон проти Франції»: рішення Європейського суду з прав людини від 25 липня 2002 р. Заява № 54210/00. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2522.html

67. Стойко Н. Г. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем / Н. Г. Стойко. - Санкт-Петербург : Изд. дом С.-Петербурб. гос. ун-та : Изд-во Юрид. фак. СПбГУ, 2006. – 246 с.

68. Судебные системы западных государств / АН СССР, Ин-т государства и права ; отв. ред. В. А. Туманова. – М. : Наука, 1991. – 240 с.

69. Тертишник В.М. Суд присяжных за новим КПК України / В.М. Тертишник // Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18–19 квітн. 2013 р.) ; Таврійський нац. ун-т імені В.І. Вернадського. – Сімферополь : ДІАІАІ, 2013. – С. 145–146.

70. Туманянц А. Р. Прокурор у суді присяжних: участь у судовому слідстві / А. Р. Туманянц // Університетські наукові записки / Хмельницьк. ун-т упр. та права. – 2005. – № 3. – С. 285-287.

71. Уголовный процесс : учеб. / под ред. В.П. Божьева. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Спарк, 2002. – 704 с.

72. Ухвала Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 16 лютого 2017 року (Справа № 219/8083/16-к). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64751357>

73. Ухвала Біляївського районного суду Одеської області від 29 березня 2018 року (Справа № 498/182/18). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73056137>

74. Ухвала Броварського міськрайонного суду Київської області від 19.03.2014 року (Справа № 361/10494/13-к). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37735216>

75. Ухвала Деснянського районного суду м. Чернігова від 13 червня 2018 року (Справа № 750/7906/16-к). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reustr.court.gov.ua/Review/74656110>
76. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 04 вересня 2014 року (Справа № 344/6508/13-к). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reustr.court.gov.ua/review/40419369>
77. Федеральные правила о доказательствах Соединенных Штатов Америки (часть 1). Перевод О. Анищика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1030075#pos=0;200
78. Щерба В.М. До питання відповідальності присяжного / В.М. Щерба // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2014. – Вип. 24. – Т. 4. – С. 138–141.
79. Юридична енциклопедія : у 6 т. / [редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін.]. – К. : «Укр. енциклопедія», 1998. – Т. 1 : А ; Г. – 672 с.
80. Canadian Charter of Rights and Freedom // <http://publications.gc.ca/collections/Collection/CH37-4-3-2002E.pdf>
81. Coroner and Justice Act 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2009/25/pdfs/ukpga_20090025_en.pdf
82. Criminal Code [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-46>
83. Juries Act 1974. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/23>
84. JURY ACT [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.bclaws.ca/civix/document/id/consol22/consol22/00_96242_01#section24
85. The Jury System [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.lawteacher.net/free-lawessays/criminal-law/the-jury-system.php>